

Zeg auto, waar gaat u nu heen?

Ontwikkelingen omtrent de zelfrijdende auto nader beschouwd

OOK IN DEZE NOVUM:

Constitutioneel
paniekvoetbal

Een rood potlood is
niet ongevaarlijk - In
elk geval, als het
gaat om de rode
potloden waarmee
stembiljetten worden
ingevuld

Het 'zijn referenda
democratisch?'-
debat. Nonsens van
A tot Z

De Vereniging: JFV
Grotius

Column Andreas
Kinneging: Wanneer
komt er een debat
tussen Orban en
Timmermans?

Een politiek debat
zonder feiten

Is de Europese Raad
voor of tegen de EU?

In gesprek met...
Maartje van der Woude

INHOUDSOPGAVE

- 2 Inhoudsopgave**
- 3 Voorwoord**
- 4 Het 'zijn referenda democratisch?'-debat. Nonsens van A tot Z**
- 6 In gesprek met... Maartje van der Woude**
- 12 Een rood potlood is niet ongevaarlijk - In elk geval, als het gaat om de rode potloden waarmee stembiljetten worden ingevuld**
- 14 Zeg auto, waar gaat u nu heen? - Ontwikkelingen omtrent de zelfrijdende auto nader beschouwd**
- 16 Constitutioneel paniekvoetbal**
- 18 Is de Europese Raad voor of tegen de EU?**
- 20 De Vereniging: JFV Grotius**
- 23 Faculteitszaken**
- 24 Een politiek debat zonder feiten**
- 26 Column Andreas Kinneging: Wanneer komt er een debat tussen Orban en Timmermans?**

NOVUM is het juridisch faculteitsblad der JFV Grotius te Leiden. NOVUM is ontstaan uit een fusie tussen het faculteitsblad Trias (1968) en het blad Request (1999) dat werd uitgegeven door het rechtenmentoraat Appèl.

NOVUM is aangesloten bij de Stichting Landelijk Overleg Juridische Faculteitsbladen (LOJF).

Oplage: 750 exemplaren
Lay-out: M.L.R. Goudsmit
Druk: JP Offset
ISSN-nummer: 1567-7931

U kunt NOVUM vinden bij de ingang van de faculteit, de C-gang op de begane grond, het restaurant en bij C131. De redactie behoudt zich het recht voor ingeleverde stukken niet te plaatsen of te wijzigen. De inhoud van de artikelen vertegenwoordigt niet noodzakelijkerwijs de mening van de redactie.

© Niets uit deze uitgave mag op welke wijze dan ook worden gereproduceerd zonder voorafgaande toestemming van de redactie.

Redactie
Hoofdredacteur
Tonko van Leeuwen
novum@law.leidenuniv.nl

Eindredacteur
Liz van Ringelestijn
novum@law.leidenuniv.nl

Redacteuren
- Fatima Jarmohamed
f.n.jarmohamed@gmail.com
- Anna Tsheichvili
anna.tsheichvili@gmail.com
- Maurits Helmich
m.m.helmich@gmail.com
- Mohammad Sharifi
the.sharifmo@gmail.com
- Marthe Goudsmit
mlrsgoudsmit@gmail.com

- Anne van Eck
vaneck.anne@gmail.com
- Patrick Birken
patrick_birken@hotmail.com
- Hanneke Vollaers
hvollaers@gmail.com
- Laetitia Houben
laetitiahouben@gmail.com
- Corné Smit
cornesmit95@gmail.com

Adviesraad
- Prof. mr. dr. P.M. Schuyt
- Prof. mr. dr. A.G. Castermans
- Prof. mr. S.C.W. Douma
- Mw. drs. A.F.M. van der Helm
- Dhr. mr. R. Passchier
- Michelle Verheij, Assessor FdR
- Bob de Koning, praeses JFV Grotius

Contact
novum@law.leidenuniv.nl

Oktober Editie

NOVUM

Voorwoord

Geachte lezer,

Het collegejaar is ondertussen alweer een maand onderweg, de El-Cid een ver verleden, de eerste tentamens in zicht. Ook bij de NOVUM hebben we de draad weer opgepakt en zijn we vol goede moed begonnen aan een nieuw collegejaar en nieuwe jaargang van ons mooie blad. Samen met Liz van Ringelestijn als eindredacteur heb ik het voorrecht om dit jaar de totstandkoming van NOVUM in goede banen te leiden en elke maand weer iets neer te zetten voor uw leesplezier. Ten eerste een woord van dank aan Fatima Jarmohamed en Marthe Goudsmit, die vorig jaar op voortreffelijke wijze de eindredactie van NOVUM vormde. Een zeer geslaagd jaar met vele vernieuwingen waar een ieder trots op zou zijn. Liz en ik gaan ons uiterste best doen om op dezelfde voortreffelijke wijze dit jaar ook weer een succes te maken. Wij hebben er zin in.

Ook binnen de redactie hebben er wat veranderingen plaatsgevonden tijdens de zomer. Raphaël Donkersloot zwaait na zeven(!) jaar af bij NOVUM, iets wat zeker niet onopgemerkt mag blijven. Ook Ademir Sehomeric en Anne van Eck hebben de redactie verlaten, on to greener pastures. Corné Smit en Laetitia Houben komen dit jaar de redactie versterken en u kunt in deze editie genieten van hun eerste stuk geschreven als lid van de NOVUM redactie.

Het politieke seizoen is na de zomer in een stroomversnelling beland, met de Amerikaanse verkiezingen op komst, Prinsjesdag achter de rug en de Tweede Kamerverkiezingscampagnes die langzamerhand op gang komen. Zo krijgen ook veel politieke kwesties de aandacht in NOVUM deze maand. Maurits hekelt het taalgebruik rondom referenda, terwijl Laetitia nader kijkt naar hoe de waarde van iemands stem beoordeeld wordt. Corné neemt de voorgestelde preambule voor de grondwet onder de loep, terwijl Patrick het functioneren van de Europese Raad langs de lat legt. Kortom, genoeg stof voor iedereen om als kritische geïnformeerde burger de komende campagnes het hoofd te bieden.

Mocht dat allemaal nog niet genoeg zijn kunt u ook nog genieten van het stuk van Fatima over de actuele problematiek rondom zelfrijdende auto's of het gesprek met een van de nieuwste hoogleraren van de Rechtenfaculteit: Maartje van der Woude. Kortom, voor ieder wat wils en namens de redactie wens ik u dan ook veel leesplezier.

Tonko van Leeuwen

Hoofdredacteur NOVUM

www.novummagazine.nl

www.facebook.com/novummagazine.nl

Het ‘zijn referenda democratisch?’

“Als er een bacil,’ zei Rieux na een korte silte, ‘in staat is om in drie dagen tijd de milt vier keer zo groot te maken en de mesenteriale lymfeklieren de omvang van een sinaasappel en de consistentie van havermoutpap te geven, is er niet langer reden tot twijfel. De infectiehaarden groeien snel. Als de ziekte zich in dit tempo verspreidt en als er geen halt aan wordt toegeroepen, bestaat er een kans dat binnen twee maanden de helft van de stad eraan sterft. Dus gaat het er niet om of u deze ziekte pest noemt of groeikoorts. Het gaat er alleen om dat u voorkomt dat de halve stad eraan sterft.’

(...)

Richard aarzelde en keek Rieux aan: ‘Zegt u eens eerlijk: staat het voor u vast dat het de pest is?’

‘U stelt het probleem verkeerd. Het is niet een kwestie van woordkeus, het is een kwestie van tijd.’

(...)

De artsen beraadslaagden onderling en ten slotte zei Richard: ‘We moeten dus de verantwoordelijkheid op ons nemen zo te handelen alsof deze ziekte de pest is.’

De formulering vond alom bijval.

‘Bent u het daarmee eens, waarde collega?’ vroeg Richard. ‘De formulering vind ik niet zo belangrijk,’ zei Rieux. ‘Laten we maar zeggen dat we niet moeten handelen alsof niet de halve stad gevaar liep te sterven, want anders zou dat gebeuren.’

Rieux vertrok en liet het gezelschap geïrriteerd achter.”¹

De stugge houding van dokter Rieux

Dokter Rieux uit de hierboven aangehaalde passage uit Albert Camus’ *De pest* (*La peste*) is niet de makkelijkste. Hij weigert in een artsenvergadering de hamvraag (‘Is de recent uitgebroken epidemie de pest?’) te beantwoorden. In plaats daarvan blijft hij erop hameren dat er ingegrepen moet worden – of de bewuste ziekte nu ‘de pest’ mag heten of niet. Of het nu zo verstandig is van Rieux om in zo’n benarde situatie zo’n stugge houding aan te nemen, is natuurlijk maar de vraag. Bovendien is een accurate diagnose van een dergelijk groot gevaar voor de volksgezondheid nooit weg – zelfs al zou a priori vaststaan dat er ingegrepen dient te worden. Hoe waar dat ook moge zijn, de aangehaalde passage van Camus biedt ons ook een belangrijk inzicht: nooit mogen wij ons bij beslissingen in het leven, groot of klein, verschuilen

achter taalspelletjes en semantiek. Zoals de titel van het boek al verklapt was er inderdaad sprake van de pest in de Algerijnse stad Oran. Stel dat was echter niet zo geweest. Was dat genoeg reden geweest om niet in te grijpen? Dood is dood, welke ziekte dat ook moge veroorzaken... Nu vormt het voorbeeld uit Camus’ verhaal, zoals hierboven al is toegegeven, geen volmaakt voorbeeld. Achter de discussie of een bepaalde ziekte de pest is schuilt immers een reële vraag, namelijk de vraag of de geconstateerde symptomen het gevolg zijn van een bepaald soort bacterie (*Yersinia Pestis*). Die informatie is voor artsen en beleidsmakers natuurlijk hoog relevant bij het nemen van de nodige tegenmaatregelen. Eigenlijk zouden we moeten hopen dat taal *altijd* een dergelijke functie kan vervullen. Is het doel van woorden immers niet primair de werkelijkheid zo accuraat mogelijk te beschrijven, opdat we die desgewenst ten positieve kunnen veranderen? Het lijkt een voor de hand liggende aanname, maar waarom verliezen wij dan zo snel de discipline hiertoe als het gaat om meer ideologisch en politiek geladen woorden, zoals ‘democratie’?

“Is het doel van woorden immers niet primair de werkelijkheid zo accuraat mogelijk te beschrijven, opdat we die desgewenst ten positieve kunnen veranderen?”

Democratie. Eigenlijk net als de pest

Stel dat een van de artsen tijdens de artsenvergadering in Oran zou opstaan en zou zeggen: ‘Dames en heren, ik heb een belangrijke mededeling. De ziekte die wij allen al eeuwen beschrijven als ‘de pest’, kunnen wij eigenlijk beter ‘de griep’ noemen, en vice versa. We hebben hier dus te maken met de *griep*, niet met de pest.’ Wat zou de reactie van de overige artsen dan zijn? Rieux’ houding, die eerst nog wat stug en kinderachtig overkwam, lijkt nu ineens volkomen redelijk: waarom zouden we steggelen over terminologie, nu er zelfs geen *medische* vraag meer achter de taalkundige vraag schuilt? Met andere woorden: wij noemen deze ziekte die voorkomt uit *Yersinia Pestis* nu eenmaal ‘de pest’. Als we allemaal weten over welke ziekte we het hebben, waarom zouden we het dan moeilijker maken dan het is?

De arts in kwestie die met de bewuste de-pest-is-eigenlijk-de-griep-opmerking komt zou vermoedelijk dus worden terechtgewezen: ‘Kom liever met een echte oplossing.’ Om de draad uit de vorige paragraaf weer op te pakken:

zouden wij niet precies dezelfde houding moeten hebben tegenover mensen die het woord ‘democratie’ op een vreemde wijze willen herdefiniëren? Zo hebben sommigen, na de recente volksraadplegingen aangaande Oekraïne en de Brexit, gemeend te moeten te concluderen dat referenda niet *democratisch* zouden zijn.² Is dat echter niet simpelweg een verwarde en verwarrende uitspraak?

Hoe zit het bijvoorbeeld met de *normale* betekenis van het woord ‘democratie’? “*Meaning is use*”, zo luidt het befaamde aan de Oostenrijkse filosoof Ludwig Wittgenstein ontleende adagium.³ Zijn referenda naar dagelijks taalgebruik *werkelijk* ‘ondemocratisch’, of is het eerder zo dat dat vooral gezegd wordt omdat het interessant klinkt (en daarmee misschien ook overtuigend)? Bovendien: etymologisch gezien betekent ‘democratie’ natuurlijk niet veel meer dan ‘regering door het volk’. Voor de duidelijkheid: ik zeg niet dat referenda altijd en overal *goed* zijn; ik zeg alleen dat zij, zwak uitgedrukt, toch tamelijk sterk de schijn mee hebben *democratisch* te zijn. Iemand moet van goeden huize komen om aan te tonen dat

juist dié besluitvormingsprocedure waarbij aan het volk gevraagd wordt wat het wil (zij het op een wat binaire wijze), *ondemocratisch* is. Dat zeggen lijkt op het eerste (en wat mij betreft ook op het tweede) gezicht een taaltruc, en een ontwijking van de complexiteit van het werkelijke vraagstuk.

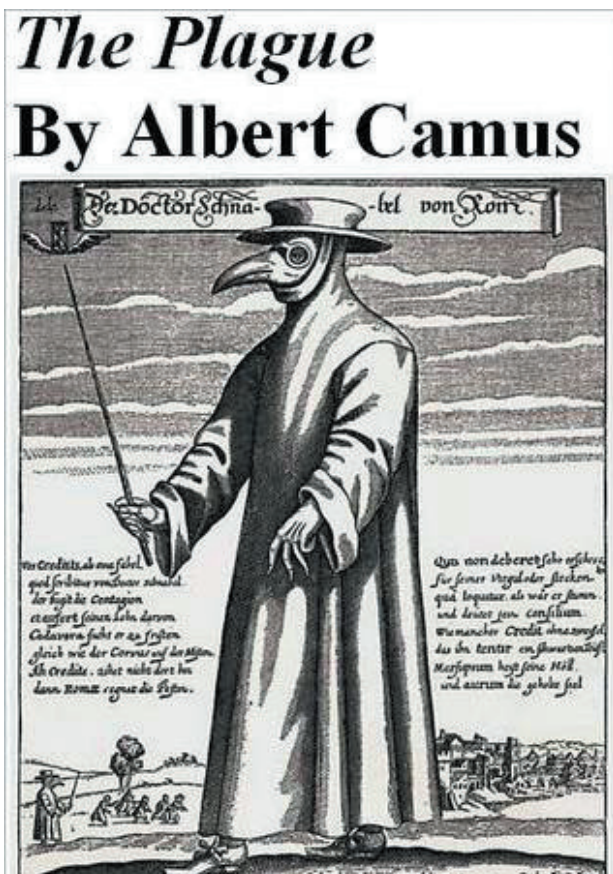
“Het lijkt dus moeilijk te zien hoe het ‘ondemocratisch’ gaan noemen van referenda concrete consequenties zou hebben voor het te voeren politieke beleid.”

Laten we het belang van het gebruik van heldere, normale taal hier omwille van de discussie even terzijde schuiven. Stel dat we referenda inderdaad ‘ondemocratisch’ zouden gaan noemen. Wat zouden we met dat veranderde taalgebruik opschieten? Verschillen we dan veel van artsen die zich door een van hun collega’s laten wijsmaken dat het betere woord voor ‘pest’ eigenlijk ‘griep’ is, en vice versa? Zouden zij de medicijnen die gebruikt werden toen zij de ziekte nog ‘de pest’ noemden niet nog steeds voorschrijven nu zij ‘de griep’ is gedoopt? Dat mogen we wel hopen. Het lijkt dus moeilijk te zien hoe het ‘ondemocratisch’ gaan noemen van referenda concrete consequenties zou hebben voor het te voeren politieke beleid. Of je referenda nu democratisch, ondemocratisch, autoritair, antiautoritair, tiranniek, ochlocratisch, goddelijk, duivels, geweldig, afschuwelijk, populistisch of aristocratisch noemt, de reële gevolgen van het houden van een dergelijk referendum in deze (echte) wereld gaan er weinig door veranderen. Misschien moeten wij dus meer worden als dokter Rieux. In een geamendeerde versie van zijn woorden: ‘De formulering vind ik niet zo belangrijk, zolang het achterliggende staatsbestel maar goed werkt.’ **N**

1. A. Camus, *De pest*, Amsterdam/Antwerpen: De Bezige Bij 2015 (La peste 1947, vertaald door J.P. van der Sterre), p. 56-57, 58.

2. Zie bijv. B.R.A. van den Bosch, ‘Het Oekraïne-referendum is verre van democratisch’, *Trouw* 20 januari 2016; T. Zwaan, ‘Referenda zijn in strijd met de democratie’, *de Volkskrant* 13 juli 2016.

3. L.J.J. Wittgenstein, *Philosophical Investigations*, Oxford: Basil Blackwell 1958 (Philosophische Untersuchungen 1953, vertaald door G.E.M. Anscombe), § 43.

Voor de oktobereditie is de NOVUM in gesprek gegaan met Maartje van der Woude. Per 1 januari 2016 is zij benoemd tot hoogleraar Rechtssociologie bij het Van Vollenhoven Instituut voor Recht, Bestuur & Samenleving van de Universiteit Leiden.

Wanneer en hoe kwam u tot de realisatie dat u rechten en criminologie wilde studeren?

Eigenlijk wist ik op de basisschool al dat ik rechten wilde studeren. Uiteindelijk ben ik dat in 1998 ook gaan doen. Ik heb altijd rechter willen worden. Mijn moeder zegt ook altijd dat ik als kind al een sterk rechtvaardigheidsgevoel had. Ik kon mij boos maken als er iets gebeurd was waar ik het niet mee eens was. Ik heb dus heel bewust voor rechten gekozen met het idee om na mijn studie de RAIO-opleiding te doen. Na mijn afstuderen in 2002 heb ik hier ook voor gesolliciteerd. Ik werd helaas afgewezen omdat ik pas eenentwintig was. Voor mijn gevoel lag mijn droom toen aan diggelen. Daarop heb ik besloten criminologie te gaan studeren met het idee dat ik daarna de RAIO-opleiding zou gaan doen. Dat laatste is er echter nooit meer van gekomen.

Uiteindelijk is uw droom toch uitgekomen.

Ik ben anderhalf jaar geleden inderdaad rechter-plaatsvervanger bij de rechtbank Noord-Nederland geworden. Ik beleef daar veel plezier aan. De ervaring die ik als rechter-plaatsvervanger opdoe levert naast inzicht in de rechtspraktijk ook inspiratie op voor mijn onderwijs. Ik zoek altijd aansluiting bij concrete voorbeelden uit de praktijk. Wanneer ik bijvoorbeeld spreek over onderwerpen als rechterlijke besluitvorming is het toch leuk dat ik zelf kan vertellen hoe dat in zijn werk gaat.

Kunt u iets vertellen over uw studententijd in Leiden?

Ik was met mijn ouders vanuit Noord-Holland naar Drenthe verhuisd en wilde erg graag terug naar de Randstad. Bij Leiden had ik meteen een goed gevoel. Ik was pas zeventien toen ik in Leiden aankwam. Waarschijnlijk heeft dit er ook toe geleid dat ik mijn eerste jaar best wel als een authentieke nerd ben opgetreden. Ik vond het belangrijk mijn propedeuse in een jaar te halen, dus ik volgde alle colleges. Ik had het in de weekenden druk met mijn baantje bij de McDonalds in Drenthe en tenniscompetitie. In mijn tweede jaar ontdekte ik het gezellige element van het studentenleven. Ik ben toen lid geworden van een zeilvereniging. Daarnaast was ik erg actief bij studieverenigingen om extracurriculaire

activiteiten te ontplooien – mijn innerlijke nerd is dus nooit helemaal verdwenen. Ik stopte in mijn tweede jaar met tenniscompetitie en liet mij overplaatsen naar de McDonalds in Leiden. Ik vond het werken bij de McDonalds erg leuk, omdat ik op die manier ook een hele andere kant van Leiden zag. Ik heb het tijdens mijn studie altijd erg leuk gevonden om tussen de studenten te zitten en actief te zijn op de faculteit, maar tegelijkertijd ook midden in de samenleving te staan. Die balans vind ik nog steeds erg belangrijk. Ook nu vind ik het maatschappelijke aspect van mijn werk erg leuk, niet alleen als rechter-plaatsvervanger, maar ook als onderzoeker. Ik ben ervan overtuigd dat veel vragen die we ons binnen het recht stellen niet goed beantwoord kunnen worden zonder zicht te hebben op de interactie tussen het recht en de samenleving.

“Ik ben ervan overtuigd dat veel vragen die we ons binnen het recht stellen niet goed beantwoord kunnen worden zonder zicht te hebben op de interactie tussen het recht en de samenleving.”

Waarom heeft u er destijds voor gekozen een Master Criminal Justice Policies aan de University of Texas te volgen?

Vrijwel het enige dat ik aan het einde van mijn studie nog niet had gedaan was studeren in het buitenland. Destijds waren er echter weinig uitwisselingsovereenkomsten voor criminologiestudenten, waardoor ik eigenlijk alleen kon kiezen tussen Zuid-Afrika en Texas. Mijn keuze viel toen op Texas, omdat dit vanuit *criminal justice*-oogpunt een erg interessante staat is. Ik heb daar destijds mijn masterscriptie geschreven en onderzoek gedaan naar jeugd *bootcamps*, heropvoedingskampen voor *juvenile offenders*. In het kader daarvan heb ik zelf ook tien dagen in een *bootcamp* doorgebracht. De enorme tegenstellingen in Texas intrigeerden me erg. Ik studeerde in Austin; de liberale bubbel in Texas. Zodra ik buiten de stad kwam zag ik een totaal andere wereld. Dit contrast toonde zich nog extremer toen ik in het kader van een vak verschillende gevangenissen bezocht. Ik vroeg mij af hoe het in een ontwikkeld land als de VS mogelijk was dat zo veel misstanden en schrijdende omstandigheden tot het dagelijks leven behoorden. Deze fascinerende tegenstellingen hebben destijds mijn interesse voor de VS gewekt.

Maartje van der Woude

Liz van Ringelestijn & Hanneke Vollaers

U besloot ook weer terug te gaan.

Ja, na dit buitenlandverblijf is het altijd een beetje blijven kriebelen. Toen ik ging promoveren wilde ik weer naar het buitenland om in aanraking te komen met andere ideeën over de vragen waar ik mij mee bezig hield. Om die reden heb ik mij aangemeld bij het *Center for the Study of Law and Society* van UC Berkeley. Daar ben ik voor het eerst echt in aanraking gekomen met de rechtssociologie. Dit *Center* wordt ook wel gezien als de bakermat van de rechtssociologie. Mijn verblijf daar heeft dan ook een enorme impact gehad op mijn academische vorming en loopbaan. Ik ga ieder jaar dan ook graag terug naar deze universiteit. Tevens ben ik als *Visiting Professor* werkzaam geweest bij *Hastings College of the Law* in San Francisco en bij de *Honours Academy* van de University of Maryland. In beide gevallen heb ik naast onderzoek gedaan ook onderwijs gegeven, iets wat ik heel positief heb ervaren.

Welke verschillen ziet u tussen het Amerikaanse onderwijssysteem en het Leidse?

De manier waarop in de VS onderwijs wordt gegeven is heel anders. De colleges zijn erg interactief, de studenten vragen je echt het hemd van het lijf. Dit dwingt de docenten ook om goed voorbereid naar college te komen. Bovendien ligt de nadruk op mondelinge vaardigheden en debat. Studenten leren hun eigen standpunt te formuleren. Ik vind dit een belangrijk uitgangspunt en probeer het ook altijd mee te nemen in mijn onderwijs in Leiden. In de Leidse bacheloropleiding ligt de nadruk heel erg op het klaarstomen voor de rechtspraak en de vaardigheden die daarvoor noodzakelijk zijn. Als docent wil ik dat studenten zich meer in zijn algemeenheid ontwikkelen tot kritische beestjes die niet alleen in staat zijn om zich in de rechtszaal goed uit te drukken, maar die ook een kritisch maar wel doordacht en onderbouwd geluid kunnen laten horen binnen het maatschappelijk debat waar het vraagstukken over recht en rechtvaardigheid betreft.

“Als docent wil ik dat studenten zich meer in zijn algemeenheid ontwikkelen tot kritische beestjes die niet alleen in staat zijn om zich in de rechtszaal goed uit te drukken, maar die ook een kritisch maar wel doordacht en onderbouwd geluid kunnen laten horen waar het vraagstukken over recht en rechtvaardigheid betreft.”

Wat zouden wij in Leiden kunnen leren van het Amerikaanse onderwijssysteem?

In de VS leg je tijdens je *undergraduate* een algemene *liberal arts*-basis. Als student krijg je daar veel meer de ruimte om te kiezen en om jezelf breed te ontplooien. In Nederland volgen de middelbare school, de rechtenstudie en de rechtspraak elkaar snel op. In vier jaar tijd moet je je voorbereiden op de rechtspraak, waardoor je weinig ruimte hebt voor verbreding. Ik zou dan ook geen tegenstander zijn van een *undergraduate*-periode in Nederland of om in ieder geval meer ruimte in te bouwen voor verbreding en het opbouwen van een solide basis. Achteraf gezien ben ik blij dat ik op mijn eenentwintigste ben afgewezen voor de RAIO en dat ik mezelf verder heb kunnen ontwikkelen voordat ik de praktijk in ben gerold.

Zouden ze in de VS ook iets kunnen opsteken van onze Leidse aanpak?

In de VS krijg ik vaak te horen dat studenten het fijn vinden dat ik zo benaderbaar ben. Dat vind ik belangrijk. In de VS zijn de docenten vaak erg onzichtbaar. Studenten kunnen zo niet echt hun ei kwijt als ze nog met vragen rondlopen rondom de colleges. In Nederland is dat volgens mij veel minder. Amerikaanse professoren vinden dat wij best veel onderwijs geven en dat wij ook redelijk veel contact hebben met studenten. Dat wordt daar als iets apart ervaren. Ik heb zelf als student nooit het idee gehad dat docenten onbereikbaar waren, of dat het *not done* was om een hoogleraar te mailen. In de VS hoef je daar niet aan te beginnen. Daardoor is het in de VS een stuk hiërarchischer. Dit is iets dat de VS van ons zou kunnen opsteken.

Wat wakkerde uw interesse voor de rechtssociologie aan?

Ik ben bij de afdeling Strafrecht en Criminologie gepromoveerd op de totstandkoming van de antiterreurwetgeving, dit is in de kern niet een *hard core* juridisch-normatief onderwerp. Tijdens de prettige begeleidingsgesprekken met mijn promotores kwam meermalen de vraag op “wat” ik nou precies was: een jurist of toch eerder een sociaal wetenschapper? Ik bevond mij echt op het snijvlak van strafrecht en sociale wetenschappen. Er was niet echt een hokje in het midden waar ik in te plaatsen was. Ik ben toen gaan zoeken of dat hokje in het buitenland misschien wel bestond. Bij het *Center for the Law and Society* van Berkeley vond ik dit

hokje. Toen ik daar kwam, was ik opgelucht mensen te vinden die ‘mijn’ taal spraken. Rechtssociologie – *Law & Society* studies - is in de VS een gerenommeerde en florierende discipline. Er zijn jaarlijkse congressen en allerlei *journals* die zich specifiek richten op het onderzoek dat wordt gedaan naar de totstandkoming van het recht in de samenleving en de doorwerking van vraagstukken over recht. Juist deze vragen hebben mij altijd geïnteresseerd.

“Ik bevond mij echt op het snijvlak van strafrecht en sociale wetenschappen. Er was niet echt een hokje in het midden waar ik in te plaatsen was.”

Hoe heeft u uw eerste halfjaar als hoogleraar ervaren?

De eerste paar maanden van mijn hoogleraarschap heb ik bij de University of Maryland, doorgebracht. Pas toen ik in juni terugkwam begon ik te beseffen dat ik hoogleraar was. Het is tot nu toe een hele prettige ervaring geweest. Ik vind het bijzonder om te merken hoeveel het uit lijkt te maken welke titel er voor je naam staat. Met name journalisten weten je ineens goed te vinden. Ik moest hier wel aan wennen. Hoewel je soms niets van een onderwerp af weet, lijkt je mening er in het algemeen meer toe te doen omdat je hoogleraar bent. Ik vind het belangrijk alleen uitspraken te doen over onderwerpen waar ik echt iets inhoudelijks over kan zeggen. Een leuke verandering is daarentegen dat er deuren worden geopend die voorheen onzichtbaar bleven, bijvoorbeeld op het gebied van samenwerkingsmogelijkheden met collega's binnen en buiten de faculteit, maar ook met diverse instellingen en organisaties.

Hoe ervaart u uw werk bij het Van Vollenhoven Instituut?

Ik heb hiervoor lange tijd met plezier bij het Instituut voor Strafrecht en Criminologie gewerkt. Iedere verandering is spannend, gelukkig is mijn overgang naar het Van Vollenhoven Instituut heel positief uitgepakt. Het is een leuke en diverse club mensen die allemaal interessant rechtssociologisch en/of rechtsantropologisch onderzoek verrichten, waarbij vraagstukken op het terrein van recht & bestuur centraal staan. Ik zie dan ook veel mogelijkheden om het onderzoek van het VVI een nog fermere positie te geven binnen de faculteit. Rechtssociologie zit als vak niet vast in het curriculum van de bachelor Rechtsgeleerdheid, toch merk ik dat er veel rechtssociologische vragen spelen onder studenten. Ik zie het als een van mijn belangrijke taken om daar de komende jaren een meer structurele oplossing voor te vinden in onder meer het samenstellen van een keuzevakken *track* “Recht & Samenleving”, het aanbieden van honours onderwijs waarbij juist dit soort vragen worden opgeworpen en het in het leven roepen van de *Leiden Socio-Legal Series* waarin gerenommeerde juristen uit binnen- en buitenland komen vertellen over hun rechtssociologisch onderzoek.

In 2010 bent u gepromoveerd op het proefschrift ‘Wetgeving in de Veiligheidscultuur’, waarin u de Nederlandse terrorismewetgeving analyseerde. Waarom heeft u destijds voor dit onderwerp gekozen?

De keuze voor dit promotieonderwerp werd vooral ingegeven door mijn verwondering over de keuzes die genomen worden bij de totstandkoming van antiterreurwetgeving. Ik ben in 2005 begonnen met promoveren, dus niet lang na 9/11 en de terroristische aanslagen in Madrid en London. In die periode was er heel veel te doen om de antiterreurwetgeving. Het leeuwendeel van de Nederlandse antiterreurwetgeving is in de periode tussen 2001 en 2008 tot stand gekomen. Het viel mij op dat er een zeer kritisch geluid klonk vanuit de wetenschap, terwijl politici weinig aandacht leken te besteden aan vragen aangaande de noodzaak, legitimiteit, effectiviteit en mogelijke neveneffecten van

de wetgeving. Ik vroeg mij af hoe het mogelijk was dat er zulke ingrijpende keuzes gemaakt werden zonder dat hier een zorgvuldig debat aan vooraf was gegaan. Tegelijkertijd verbaasde ik mij over het feit dat Nederland in de jaren zeventig en tachtig al geconfronteerd was geweest met terrorisme, wat toen nog politiek activisme heette, maar dat er destijds geen antiterreurwetgeving tot stand was gekomen. Ik besloot toen het hele proces van besluitvorming op het terrein van antiterreurwetgeving in kaart te brengen en een vergelijking te maken tussen het juridische, het maatschappelijke en het politieke debat van de jaren zeventig en tachtig enerzijds en de periode na 2001 anderzijds.

Is er de afgelopen jaren veel veranderd op dit gebied?

Je ziet dat het nationale debat over veiligheid vanaf de jaren tachtig in sterke mate wordt ingekleurd door

veiligheidsbelevissen. Sindsdien is (subjectieve) veiligheid een belangrijk speerpunt geworden van politici. Uiteraard dient de overheid rekening te houden met gevoelens van onveiligheid, maar het terugdringen van deze gevoelens expliciet tot speerpunt van het beleid maken heeft grote consequenties voor het veiligheidsdebat. De ‘verpolitiseren’ van veiligheid is eigenlijk alleen maar toegenomen. Dit heeft uiteraard ook te maken met de gebeurtenissen in Nederland en om ons heen. Helaas is hierdoor de inhoud van het debat erg aan het verschrallen, het lijkt bijna onmogelijk om een genuanceerd standpunt in te nemen over veiligheidskwesties. De mogelijkheid tot nuance wordt nauwelijks nog geboden of gewaardeerd. Ik vind dit zorgwekkend. Hierdoor worden er namelijk maatregelen doorgevoerd zonder dat deze goed op wenselijkheid zijn onderzocht. Ik zou dan ook willen pleiten voor het bieden van ruimte en tijd voor de invloed

Foto: Liesbeth Dingemans (www.liesbethdingemans.nl)

van deskundigen in het debat. Probeer het debat niet louter te voeren over de band van politieke rationaliteit en ga de verschraving tegen door veiligheidsbeleid- en wetgeving goed uit te denken en je bij te laten staan door experts op verschillende gebieden. De politiek zou zich niet moeten laten leiden door de waan van de tijd.

“De mogelijkheid tot nuance wordt nauwelijks nog geboden of gewaardeerd.”

Welke gevaren liggen er in de ongenueanceerde en harde toon van het huidige politieke en maatschappelijke debat omtrent veiligheid en wat kunnen wij hier, volgens u, tegen doen?

Het grootste gevaar hiervan is polarisering, zowel in het debat als in de samenleving. Onderzoek toont ook aan dat polarisering, uitsluiting en stigmatisering een voedingsbodem kunnen zijn voor radicalisering. Je kunt je dus ook afvragen of we niet water naar de zee aan het dragen zijn. Ook daarom is het belangrijk goed na te denken over de potentiële negatieve effecten van beleid en na te gaan hoe het in de samenleving wordt gepercipieerd. Het veranderen van een discours is uiteraard lastig. Persoonlijk denk ik dat hierin een duidelijk rol weggelegd ligt voor de wetenschap. Wetenschappers zouden een sterker tegengeluid moeten bieden. Ik zie de taak van de wetenschapper dan ook mede als een publieke taak. Wij hebben de verantwoordelijkheid om actief op te treden zodra er misstanden ontstaan op een terrein van onze expertise. Ik begrijp dat collega's hier soms bewust niet voor kiezen. Het is ook moeilijk om je actief in het publieke debat te mengen. In de media loop je het risico een deel van de regie kwijt te raken over wat je wilt zeggen. Daarnaast nemen wetenschappers vaak een genuanceerd standpunt in dat niet altijd even goed valt in het huidige veiligheidsdebat. Willen wij echter het debat naar een hoger niveau brengen dan is het, mijns inziens, toch erg belangrijk dat wetenschappers in diverse media en gremia meer van zich laten horen.

“Ik zie de taak van de wetenschapper mede als een publieke taak.”

U heeft onlangs een NWO VIDI-beurs ontvangen voor een vijfjarig onderzoek genaamd ‘Getting to the core of crimmigration’. Kunt u iets meer over dit onderzoek en over crimmigration vertellen?

Crimmigration ziet op het steeds meer vervlochten raken van het debat over en het beleid ten aanzien van veiligheid en migratie. Dit begrip is in 2006 geïntroduceerd door een Amerikaanse juriste die in eerste instantie vooral heeft gekeken naar de vervlechting van strafrecht en migratierecht. De huidige decaan, Joanne van der Leun, heeft het begrip in Nederland geïntroduceerd. In mijn VIDI-onderzoek zal ik mij, zowel vanuit maatschappelijk als vanuit juridisch oogpunt, richten op het in kaart brengen van de driving forces van crimmigratie binnen

de context van grenstoezicht. Dit ga ik onder meer doen door de link te onderzoeken tussen discretionaire ruimte en crimmigratie, waarbij ik niet alleen geïnteresseerd ben in hoe uitvoeringsambtenaren omgaan met discretionaire beslissruimte maar juist ook in de vraag waarom en hoe de discretionaire ruimte op uitvoeringsniveau wordt gecreëerd. Daarnaast zal ik ook aandacht besteden aan de invloed van (groepen binnen) grensgemeenschappen op de totstandkoming en ten uitvoerlegging van het beleid. Ik streef ernaar om in Nederland, Duitsland, Noorwegen en Denemarken het proces van crimmigratie op verschillende niveaus - EU, nationaal en lokaal - in kaart te brengen. Ik wil uiteindelijk tot een soort *best practices* komen omtrent de omgang met toegenomen mobiliteit en grensoverschrijdende criminaliteit. Leuk is dat een aantal buitenlandse collega's ook hun eigen landen als case studies zullen aanbrengen bij mijn onderzoek, daardoor zal ik ook het VK, Canada, Frankrijk, België, Turkije en Italië opnemen in m'n onderzoek.

Ik heb met mijn VIDI-onderzoek ook een sterk maatschappelijk doel voor ogen en wil de komende vijf jaar niet stil blijven. Juist omdat dit thema zo actueel is, zie ik het als mijn verantwoordelijkheid zowel het academische als het publieke debat op te zoeken. Ik vind het heel belangrijk om in oplossingen te denken en om naast het verrichten van fundamenteel onderzoek een bijdrage te leveren aan de samenleving. Dit wil ik niet alleen met collega's doen, maar juist ook samen met studenten. Ik vind het heel belangrijk studenten expliciet bij mijn onderzoek te betrekken en hen te enthousiasmeren voor de wetenschap.

Wat zou u de Leidse rechten- en criminologiestudent willen meegeven?

Blijf nieuwsgierig en oriënteer je breed. Probeer je niet te veel af te laten schrikken door horrorverhalen over de arbeidsmarkt of de druk om binnen een bepaalde tijd je studie af te hebben. Ik begrijp dat dit makkelijker gezegd is dan gedaan, maar in het belang van een bredere oriëntatie moet je veel uitproberen. Kijk wat breder dan je disciplinaire neus lang is en kies dat waar je echt een intrinsieke motivatie voor voelt. Voor mij is dat ook altijd van groot belang geweest. Ik heb mij nooit alleen laten leiden door wat goed zou zijn voor mijn cv. Ik heb altijd mijn hart gevolgd, hierin ben ik ook altijd heel erg gestimuleerd door mijn ouders. Als je iets doet dat je echt leuk vindt kan je veel meer aan dan dat je denkt. **N**

novummagazine.nl

Over de man/vrouw verhouding aan de Leidse rechtenfaculteit, de ontwikkelingen sinds 2001 en de toekomstperspectieven.

Universiteit Leiden

Een rood potlood is

In elk geval, als het gaat om de rode potloden

Of het nu gaat om de Tweede Kamer verkiezingen of een adviserend referendum, er schijnt steeds meer gevaar uit te gaan van ‘de stem’.

Na de *Brexit* werd de term ‘*Bregretters*’ gemunt: er waren Britten die spijt hadden van hun stem en onvoldoende op de hoogte of onvoldoende bewust waren geweest van de gevolgen ervan. Als ze hadden geweten dat de *Brexit* echt zou plaatsvinden, hadden ze wel voor een *Bremain* gestemd. Na het Nederlandse referendum in april dit jaar over het EU-associatieverdrag met Oekraïne, volgde een enigszins vergelijkbare reactie. Maar nu waren het niet de kiezers zelf die hun stem als ondoordacht beschreven. In de media kwamen al gauw percentages naar buiten over de verdeling van hoog- en laagopgeleiden onder de Nee-stemmers. Een groot gedeelte van de Nee-stemmers was laagopgeleid, zo bleek.

“Zit er een maatstaf, een kwalitatief gehalte aan een politieke voorkeur? Bestaat ‘gevaarlijk stemgedrag’ werkelijk?”

Interessant: er wordt kwalitatief onderscheid gemaakt tussen stemmen van burgers. Een uitgebrachte stem kan blijkbaar gevaarlijk zijn, waarmee meestal bedoeld wordt dat deze irrationeel en ondoordacht is. Zit er een maatstaf, een kwalitatief gehalte aan een politieke voorkeur? Bestaat ‘gevaarlijk stemgedrag’ werkelijk?

Onlangs werd, overigens niet voor het eerst en vast niet voor het laatst, een plan opgeworpen voor het invoeren van een ‘stembewijs’.¹ De bedoeling is dat burgers een soort van burgerschapsexamen afleggen om een minimum aan kennis over de Nederlandse politiek te bewijzen, alvorens zij het recht krijgen om te stemmen. Zo kan ‘gevaarlijk stemgedrag’ worden voorkomen. In het geval van de *Brexit* wordt, wat betreft gevaar, vanzelfsprekend gedoeld op economische consequenties voor zowel Verenigd Koninkrijk als de EU. In Nederland zal men (zeker na ‘het A4’tje’) al gauw denken aan de PVV. Het nieuwe programma is in strijd met de rechtsstaat - maar ook zonder die aanleiding wordt een stem op de PVV door velen al langer als gevaarlijk beschouwd.

Op deze voorbeelden afgaand lijkt er geen keihard criterium te bestaan om te bepalen waarin het gevaar van de stem zit. Eerder gaat het om bepaalde partijen of een bepaald gedachtegoed. Strijdigheid met de rechtsstaat is wellicht een ijkpunt, maar in het geval van de *Brexit* is zo’n maatstaf niet te ontwaren (het gaat om een onvoorspelbare en ingrijpende verandering, maar de democratie en de rechtsstaat worden niet per definitie geraakt). Vreemd genoeg leidt dit tot het wantrouwen van de burger (namelijk het in twijfel trekken van zijn kiesrecht), in plaats van dat het probleem vanuit de kern wordt aangepakt: het ondermijnen of verbieden van een gevaarlijke partij of gevaarlijk gedachtegoed. Het was Cameron die beloofde het referendum als bindend te beschouwen. Het is de Nederlandse wet die toestaat dat er partijen bestaan die controversiële (gevaarlijke, zo je

niet ongevaarlijk

waarmee stembiljetten worden ingevuld

Laetitia Houben

wilt) programmapunten hebben. Gevaarlijk stemgedrag zit dus niet in de stem.

“Vreemd genoeg leidt dit tot het wantrouwen van de burger (namelijk het in twijfel trekken van zijn kiesrecht), in plaats van dat het probleem vanuit de kern wordt aangepakt: het ondermijnen of verbieden van een gevaarlijke partij of gevaarlijk gedachtegoed.”

Naast ‘gevaarlijk’ wordt een individuele stem ook wel gekwalificeerd als ‘rationeel’ of ‘irrationeel’. Met een irrationele stem wordt dan een stem vanuit het gevoel bedoeld, ook wel de ‘stem van de onderbuik’. Een rationele stem zou daarentegen een weloverwogen stem zijn, waarvoor de burger goed op de hoogte is van het politieke bestel en zich goed heeft verdiept en ingelezen in bijvoorbeeld een partijprogramma. Irrationele kiezers denken niet na over de gevolgen op lange termijn en zijn louter gericht op snelle veranderingen. Ook hier geldt, net als de kwalificatie van de ‘gevaarlijke’ stem, dat dit een erg willekeurige indeling is. Immers, niemand zal kunnen bepalen of een politieke voorkeur rationeel of irrationeel is. Evenmin is er een relatie tussen rationaliteit/irrationaaliteit en hoog-/laagopgeleide kiezers. Bovendien lopen rationaliteit en irrationaliteit door elkaar heen, wanneer het om politieke voorkeur gaat. Wat echter nog het allerbelangrijkste is: het zou niet uit moeten maken. Elke stem zou evenveel waard moeten zijn.

“Mensen die vinden dat een stembewijs nodig is, staan een constructief debat en het uitwisselen van tegenstrijdige politieke opvattingen in de weg.”

Een ander probleem van het kwalificeren van stemmen als gevaarlijk is van praktische aard. Het gevolg kan zijn dat mensen hun voorkeur voor zich houden of zich bezwaard voelen deze te uiten. Mensen die vinden dat een stembewijs nodig is, staan een constructief debat en het uitwisselen van tegenstrijdige politieke opvattingen in de weg. Bovendien compromitteert het de vrijheid van politieke gezindheid zoals die verankerd is in de Grondwet.

Kennelijk is het gevaar dat van de stem uitgaat zo groot voor de democratische rechtsstaat dat één van haar meest belangrijke aspecten aan het wankelen wordt gebracht: het algemeen kiesrecht, oftewel het recht op zelfbestuur en de mogelijkheid om mee te beslissen over de dingen die je leven bepalen. Zelfs als dit leidt tot de verkeerde keuze, moet dit recht onvoorwaardelijk blijven gelden. Democratie is niet per se effectief, maar wel collectief. Het wantrouwen ten opzichte van de burger mag niet leiden tot een ‘individuele kiesdrempel’. Natuurlijk, om het idee dat de democratie bescherming nodig heeft en dat vrijheid paradoxaal is, kunnen we niet meer heen. Maar uit angst voor het verval van de democratie - voor zover de hiervoor genoemde voorbeelden de democratie al in gevaar zouden brengen - de democratie zelf afschaffen is geen oplossing. De individuele stem van een burger als gevaarlijk beschouwen en hier eisen aan stellen, is bovendien niet realistisch: wie gaat het minimum aan vereiste kennis bepalen? Democratie kan alleen blijven bestaan als de burger zijn stem kan blijven uitspreken en individueel en autonoom zijn vertegenwoordigers kan blijven kiezen. Als er al sprake zou zijn van een gevaar, dan zou het daarin liggen dat een stem niet meer (opnieuw) uitgebracht kan worden als we bepaalde stemmen gaan discrimineren.

“Kennelijk is het gevaar dat van de stem uitgaat zo groot voor de democratische rechtsstaat dat één van haar meest belangrijke aspecten aan het wankelen wordt gebracht.”

Kortom, er is geen criterium om te bepalen of een stem ‘gevaarlijk’ is of niet. De kwalificatie van politieke voorkeuren of individuele stemmen als rationeel, irrationeel (de ‘stem van de onderbuik’) is een willekeurige indeling en belemmert een constructief debat. Alle voorkeuren moeten besproken kunnen worden, vooral als ze controversieel worden geacht. Democratie kan niet zonder de vrije uiting van politieke voorkeur of het onvoorwaardelijk kunnen uitbrengen van een stem. De ‘waarde van de stem’ zou niet moeten bestaan. **N**

1. Andrea Wagemans en Mays Talib, ‘Stemmen? Eerst examen doen’, *Trouw* (9 augustus 2016)

Zeg auto, waar

Ontwikkelingen omtrent de

Hebt u toevallig ‘I, Robot’ onlangs nog gezien? Twaalf jaar geleden was deze film bijzonder futuristisch met de scènes waarin Will Smith zich rustig met zeer hoge snelheid op de weg begeeft – hij hoefde de auto immers niet te besturen, dat deed de auto zelf.

Anno 2016 is dit plaatje echter niet meer zo vreemd. Hoewel we nog niet geheel gewend zijn aan zelfrijdende auto’s, is het idee dat men zich van A naar B laat vervoeren door een zelfsturende automobiel iets waar niet meer zo van wordt opgekeken. Enkele kanttekeningen dienen wel gemaakt te worden hierbij. De *volledig zelfrijdende* auto bestaat niet. Althans, nog niet. Wat betreft de zelfstandigheid van de auto zijn er enkele onderverdelingen¹ gemaakt die niet op alle punten vergelijkbaar zijn, maar waaruit wel dezelfde conclusie volgt: we zijn er bijna, maar nog niet helemaal. Wanneer een globale schets van deze onderverdeling zou worden gemaakt, kunnen we stellen dat navigatiesystemen en cruise control zonder meer de kant van het zojuist besproken futuristisch beeld inhoudt. De schoen begint echter te wringen bij de gedachte dat de mens uiteindelijk klakkeloos de gemaakte overwegingen en beslissingen van de auto zou moeten kunnen volgen.

“De schoen begint echter te wringen bij de gedachte dat de mens uiteindelijk klakkeloos de gemaakte overwegingen en beslissingen van de auto zou moeten kunnen volgen.”

Er zijn meerdere autofabrikanten, waaronder Tesla, die hebben aangegeven in 2020 een waarachtig zelfrijdende auto de weg op te kunnen sturen. Want let wel, momenteel bestaat ‘de zelfrijdende auto’ (nog) niet. Zo spreekt Tesla van zelfsturende auto’s en benadrukt het bedrijf dat het niet de bedoeling is dat men, wanneer er gebruik wordt gemaakt van de zelfsturende software, zich niet meer bezighoudt met het verkeer – men moet immers nog steeds in staat zijn om in te grijpen. Dit is tevens verplicht krachtens het Verdrag van Wenen inzake het wegverkeer, dat in art. 8 lid 5 stelt dat *‘Every driver shall at all times be able to control his vehicle or to guide his animals.’* Dit verdrag, dat ziet op de vergemakkelijking van het internationaal wegverkeer en het verhogen van de verkeersveiligheid door eenvormige verkeersregels, kent meerdere bepalingen die het de ontwikkeling omtrent zelfrijdende voertuigen moeilijk maakt. Minister Schultz van Haegen van Infrastructuur en Milieu maakt zich echter sterk voor o.a. aanpassing van het Verdrag van

Wenen en ziet het ook als doel om Nederland wat betreft dergelijke ontwikkelingen ten gunste van zelfrijdende auto’s als koploper te profileren.

“Het doel is om Nederland ten gunste van zelfrijdende auto’s als koploper te profileren.”

Het is nu ongeveer een jaar geleden dat de Dienst Wegverkeer (hierna: RDW) het Autopilot-systeem van Tesla heeft goedgekeurd voor gebruik op de Europese wegen. Dit betekent niet dat de chauffeur dankzij de automatische piloot ook automatisch goed bezig is – zoals Tjong Tjin Tai aangeeft betekent de enkele publiekrechtelijke toestemming voor zeker handelen niet dat dit handelen niet tevens privaatrechtelijk onrechtmatig is jegens specifieke derden.² Een jaar na deze toestemming van de RDW kan worden geconcludeerd dat men op de goede weg is, maar dat we er nog niet zijn – het eerste fatale ongeluk met dit systeem heeft reeds plaatsgevonden. Uit onderzoek is echter gebleken dat de bestuurder zijn aandacht niet bij het verkeer had maar bij een Harry Potter-film, iets wat nadrukkelijk niet de bedoeling is.³

Wat betreft de precieze oorzaak van ongevallen kan over het algemeen gesteld worden dat het er rooskleurig uit ziet voor de systemen. Ook bij een testrit met de robotauto⁴ van Google is de eerste niet-menselijke fout overigens reeds gemaakt (hier zijn er geen slachtoffers gevallen). Google heeft naar aanleiding hiervan de software aangepast. Saillant detail hierbij is overigens dat de Amerikaanse verkeersautoriteiten hebben toegezegd dat deze robotauto’s dezelfde rechtspersoon zullen worden als menselijke chauffeurs.⁵

Wat de huidige stand van zaken op dit specifieke punt is, is niet geheel duidelijk. Wel kan worden gesteld dat er zonder meer een goede vergelijking te maken valt tussen de zelfrijdende auto en de menselijke bestuurder – daar zal het niet aan liggen. De Vey Mestdagh verwoordt dit als volgt: ‘De zelfrijdende auto maakt gebruik van hetzelfde proces als de menselijke bestuurder: waarnemen, beslissen en uitvoeren. De computer is het brein van de zelfrijdende auto. Hij verzamelt alle informatie, neemt beslissingen en stuurt alle apparatuur aan.’⁶

Als we afgaan op de ontwikkelingen zou dit in de toekomst moeten betekenen dat men uiteindelijk dus

gaat u nu heen?

zelfrijdende auto nader beschouwd

Fatima Jarmohamed

wel zou moeten kunnen vertrouwen op de gemaakte afwegingen en beslissingen van de zelfrijdende auto. Ook morele overwegingen zullen dan in dit beslissingsmodel de revue passeren, maar wellicht is dat minder eng dan we denken. We denken hier heel snel aan (varianties op) het bekende dilemma ‘maar wat nu als men moet uitwijken en de zelfrijdende auto moet kiezen tussen het aanrijden van een kind of een bejaarde?’ De zelfrijdende auto maakt inderdaad geen ethische afweging wat dit betreft, maar werkt aan de hand van vier stappen: meten, herkennen, voorspellen en plannen. Punt is echter ook dat de zelfrijdende auto uiteindelijk vele malen sneller en beter zou moeten kunnen anticiperen op situaties dan de mens. Uiteraard moet er a la moment suprême wel een beslissing gemaakt worden door de auto, maar de drempel om dit dilemma in de praktijk te zien ligt als het goed is dus vele malen hoger.⁷

Mocht de auto onverhoopt toch de verkeerde beslissing maken, dan moeten we ons wel voorbereiden op de juridische gevolgen hiervan. Momenteel kan er kort worden gesteld dat de verantwoordelijkheid ligt bij de bestuurder. Uiteraard kan de producent nog steeds worden aangesproken in het geval dat het product, de software, gebrekkig blijkt te zijn. In dat geval kan de bezitter van de auto krachtens 6:185 BW de producent aanspreken. Voor de positie van de eventuele derde (het slachtoffer) zal er bewijstechnisch gezien overigens wel een aanpassing gemaakt moeten worden. In het geval dat de bezitter van de auto zich beroept op artikel 6:173 lid 2 sub a BW – dat ziet op het moment waarop dit gebrek is ontstaan – zou de bewijslast echter wel moeten worden omgekeerd.⁸ Mocht dit wetsartikel worden ingeroepen, zou dat immers betekenen dat het slachtoffer dit moet weerspreken, iets wat als een dermate grote belemmering

zou gelden. Bij het omdraaien van de bewijslast moet de bezitter dit daarentegen aantonen, iets dat relatief makkelijk is als de auto inderdaad uitgerust is met een zwarte doos waarmee het makkelijk aan te tonen is waar het ‘mis’ is gegaan.

“Volvo zal volledige aansprakelijkheid aanvaarden wanneer onze auto’s in autonome modus zijn.”

Strikt juridisch gezien zijn er uiteraard veel meer punten te noemen waar het aansprakelijkheidsrecht niet geheel toereikend is voor de ontwikkelingen op dit vlak. Voor de testfase waarin we ons nu bevinden, acht de wetgever de huidige wetgeving als voldoende.⁹ Daarnaast moet onze reële achterdocht (gevoed door vele spionagefilms e.d.) dat de auto niet zomaar aan de haal gaat met ons, optimaal weersproken kunnen worden: de auto mag niet vatbaar zijn voor hackers en andere kwaadwillenden. Hoewel er dus meer dan genoeg werk aan de winkel is wat de zelfrijdende auto betreft, zijn de geluiden over het algemeen relatief positief. Een punt dat zonder meer het vermelden waard is, is overigens de stelling die Volvo in deze kwestie heeft ingenomen – Volvo is een van de eerste autofabrikanten die volledige aansprakelijkheid zal aanvaarden wanneer onze auto’s in autonome modus zijn.¹⁰

Met de best denkbare prikkel om zo veilig mogelijke producten af te leveren, is het de hoop dat er meer fabrikanten dit voorbeeld zullen volgen in de toekomst.

N

1. www.sae.org/misc/pdfs/automated_driving.pdf en C.N.J. de Vey Mestdagh en J. Lubbers, ‘Nee hoor, u wilt helemaal niet naar Den Haag...’, *Ars Aequi* 2015/4.

2. E. Tjong Tjin Tai en S. Boesten, ‘Aansprakelijkheid, zelfrijdende auto’s en andere zelfbesturende objecten’ *NJB* 2016/10, p. 4.

3. <https://www.theguardian.com/technology/2016/jul/01/tesla-driver-killed-autopilot-self-driving-car-harry-potter>.

4. Let wel, er zit een verschil tussen de robotauto, die volledig autonoom moet worden, en de zelfrijdende auto, waar de verantwoordelijkheid bij de bestuurder blijft.

5. <http://www.volkskrant.nl/tech/zelfrijdende-auto-google-veroorzaakt-voor-het-eerst-zelf-ongeval~a4254521/>.

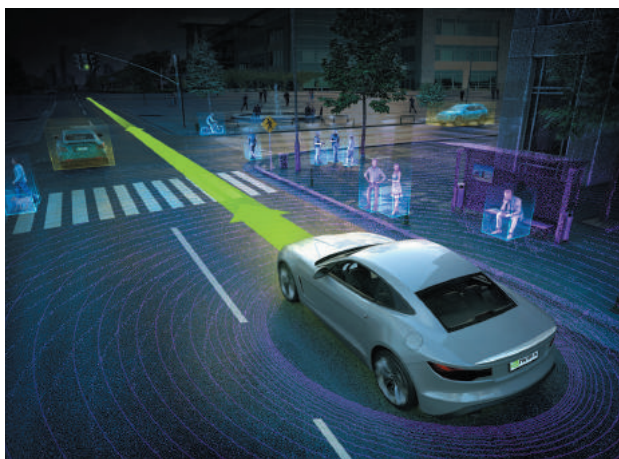
6. C.N.J. de Vey Mestdagh en J. Lubbers, ‘Nee hoor, u wilt helemaal niet naar Den Haag...’, *Ars Aequi*, april 2015, p. 5.

7. A. van der Veen, ‘Heeft de zelfrijdende auto een geweten nodig?’, *De Correspondent*, 2 september 2016.

8. E. Tjong Tjin Tai en S. Boesten, ‘Aansprakelijkheid, zelfrijdende auto’s en andere zelfbesturende objecten’ *NJB* 2016/10, p. 8.

9. <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/mobiliteit-nu-en-in-de-toekomst/vraag-en-antwoord/aansprakelijk-bij-ongeluk-met-zelfrijdende-auto>.

10. <http://www.volvocars.com/nl/over-volvo/onze-innovaties/intellisafe-autopilot>.

Het is enigszins onopgemerkt gebleven dat de regering onlangs een wetsvoorstel heeft ingediend om de grondwet uit te breiden. Vóór artikel 1 van de Grondwet moet een algemene bepaling worden geplaatst die luidt: 'De Grondwet waarborgt de democratie, de rechtsstaat en de grondrechten'. Het gaat hier niet om een slechts symbolische preambule, maar om een normatieve bepaling, die de grondwetgever bindt aan de democratie, rechtsstaat en grondrechten. Wie kan daar nu op tegen zijn?

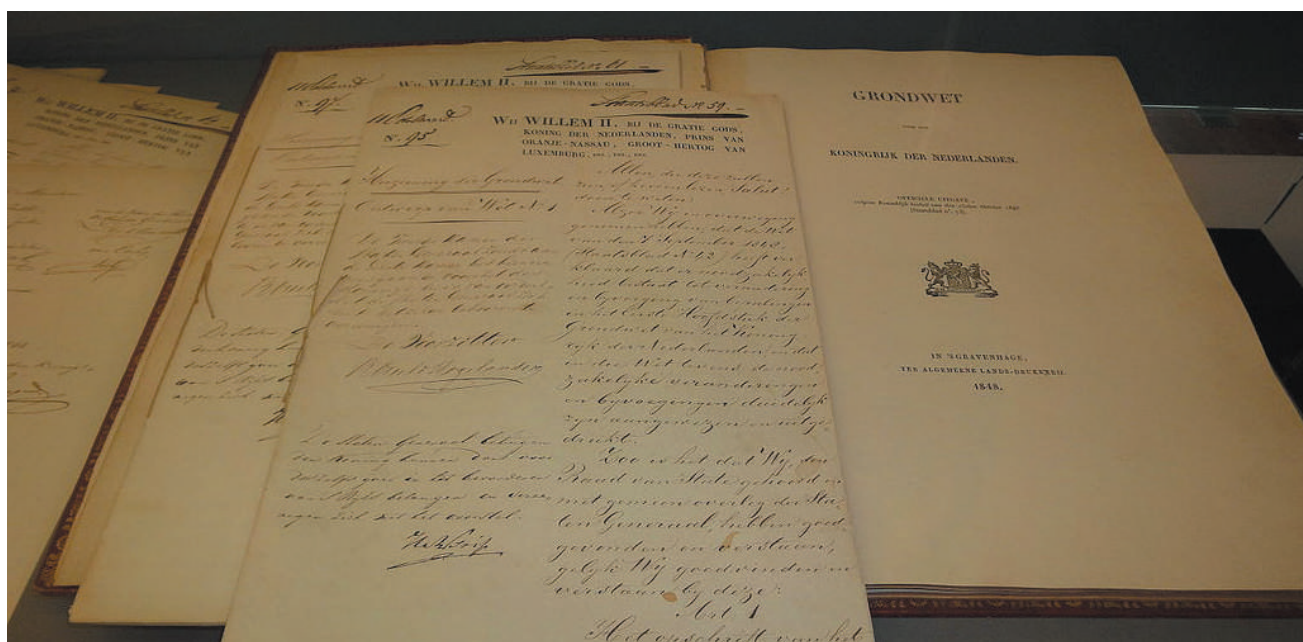
De normatieve werking

In ieder geval is de Raad van State er niet gelukkig mee. De Raad plaatst een aantal – mijns inziens terecht – kanttekeningen bij de normatieve werking van deze bepaling. Allereerst is de status van de voorgestelde bepaling niet duidelijk. Zij lijkt een hogere rang te hebben doordat zij aangeeft dat grondwetswijzigingen moeten passen binnen de democratie en de rechtstaat. Desondanks is het een bepaling die net als 'normale' grondwetsartikelen met een meerderheid van twee derde kan worden gewijzigd of ingetrokken.¹ Dit maakt deze bepaling bovendien tamelijk krachteloos, wanneer zij het hardst nodig is. Stel namelijk dat een meerderheid de grondwet in antidemocratische zin wil wijzigen, dan kan zij eerst deze algemene bepaling afschaffen en vervolgens haar zin doordrukken, zonder dat ook maar een rechtsregel geschonden is.

“Zij lijkt een hogere rang te hebben doordat zij aangeeft dat grondwetswijzigingen moeten passen binnen de democratie en de rechtstaat.”

Een ander kritiekpunt is dat de begrippen 'democratie' en 'rechtsstaat' niet verder gedefinieerd zijn en daardoor onduidelijk blijven. Zo merkt de Raad van State op dat aan het begrip democratie zowel een formele definitie (de meerderheid beslist) als een materiële definitie (waarin ook inhoudelijke eisen worden gesteld) kan worden gegeven. Wanneer ontbinding van een politieke partij wordt gevorderd op grond van art. 2:20 BW maakt het nogal wat uit welke definitie gebruikt wordt. Een formele definitie leidt tot een meer terughoudende toets, terwijl een materiële toets eerder reden tot ontbinding geeft.² In het eerste geval draait het immers om de vraag of een partij zich wel aan de spelregels houdt en bijvoorbeeld geen geweld gebruikt, in het laatste geval speelt ook de inhoud van het partijprogramma een grote rol. Wat wordt nu verwacht van een rechter die art. 2:20 BW grondwetsconform moet toepassen? Ook voor de begrippen rechtstaat en grondrechten geldt dat in het midden gelaten wordt hoe zij geïnterpreteerd moeten worden.

De normatieve kracht van de voorgestelde bepaling blijft dus onduidelijk doordat geen heldere invulling wordt gegeven aan de genoemde begrippen. Dit hangt

Corné Smit

vermoedelijk samen met de wens van de regering ruimte te laten voor alternatieve invullingen van ons staatsbestel.³ Bovendien is zij ook tamelijk krachteloos, doordat zij geen bijzonder beschermde status heeft boven andere grondwetsartikelen. De Raad van State concludeert dan ook terecht dat dit voorgestelde grondwetsartikel voornamelijk een ‘declaratoir-symbolische’ werking heeft.⁴

Het alternatief: een preambule?

Een symbolische preambule zou dan ook meer voor de hand liggen. Het toevoegen van zo’n preambule aan de Grondwet waarin Nederland als democratische rechtstaat wordt gekarakteriseerd, is op zich begrijpelijk. Links en rechts ontstaat steeds meer de behoefte aan een grondwet die niet alleen concrete regels geeft, maar ook een meer symboliserende functie heeft. Wanneer een normatieve bepaling te hoog gegrepen is, ligt een preambule dan ook voor de hand.

Te vrezen valt echter dat een dergelijke preambule op de gewone burger maar nauwelijks effect zal hebben. Veel mensen weten niet goed wat er in de Grondwet staat en ook de geringe media-aandacht voor het ingediende voorstel wijst op weinig belangstelling voor constitutionele zaken. Men kan dan ook niet verwachten dat opname van een algemene bepaling of preambule bij velen het besef zal vergroten dat Nederland een democratische rechtstaat is, laat staan dat men deze ook zal respecteren. In bijvoorbeeld de Amerikaanse samenleving zou dit anders kunnen liggen, omdat de grondwet daarin een veel prominentere plaats inneemt en een bijna sacrale positie kent. Nu zou een dergelijke cultuur in Nederland ook wel kunnen groeien, maar dit zou zo veel tijd kosten dat het nauwelijks effect zal hebben op de huidige problemen die men ermee wil oplossen.

“Links en rechts ontstaat steeds meer de behoefte aan een grondwet die niet alleen concrete regels geeft, maar ook een meer symboliserende functie heeft.”

Dit alles betekent niet dat men niets zou moeten doen om de democratie, de rechtsstaat en de grondrechten verder te verankeren. Normen worden pas geëxpliciteerd wanneer zij niet meer vanzelfsprekend zijn, en het voorstel om democratie en rechtstaat nadrukkelijk in de Grondwet te benoemen, wijst erop dat zij steeds meer

onder druk komen te staan. Niet te ontkennen valt dat zich vandaag de dag inderdaad zowel internationaal als nationaal diverse ontwikkelingen voordoen die democratie en rechtstaat in gedrang brengen. Te denken valt bijvoorbeeld aan het populisme, de persvrijheid die in bepaalde landen steeds verder wordt beknot, maar ook aan de terroristische aanslagen van de afgelopen tijd. Ook de Raad van State lijkt te onderkennen dat de democratische rechtstaat steeds verder onder druk staat, als deze uitdrukkelijk het integratiebeleid een terrein noemt waarop de voorgestelde bepaling een signaalfunctie kan vervullen.⁵ Het huidige voorstel is waarschijnlijk in reactie op deze ontwikkelingen tot stand gekomen. In dat licht is het ook begrijpelijk dat de regering de bepaling een normatieve strekking meegeeft: we zijn niet alleen een democratische rechtstaat, we willen het ook blijven. Of dit voorstel de beste manier is om dit lovenswaardige streven te realiseren, is nog maar de vraag gezien het geringe effect dat ervan te verwachten valt.

“Voorgesteld werd de mogelijkheid om ‘revolutionaire volksvertegenwoordigers’ uit hun Kamerlidmaatschap te onttrekken.”

De Grondwet wijzigen om toegenomen bedreigingen voor de democratische rechtstaat tegen te gaan, doet denken aan een andere grondwetswijziging: die van 1938. Ook toen was sprake van bijvoorbeeld populisme en stonden democratie en rechtstaat internationaal onder druk. In dat licht stelde de regering een pakket maatregelen voor dat een stuk verder ging dan het huidige voorstel. Voorgesteld werd onder meer de mogelijkheid ‘revolutionaire volksvertegenwoordigers’ uit hun Kamerlidmaatschap te onttrekken. Het voorstel sneuvelde toen de vereiste meerderheid van twee derde niet werd gehaald en ging de geschiedenisboeken in als ‘constitutioneel paniekvoetbal’.⁶ Wanneer geen concrete maatregelen worden getroffen om de huidige problemen op te lossen, zou het huidige voorstel weleens hetzelfde lot kunnen treffen. **N**

1. Kamerstukken II, 2015-16, 34516, nr. 4, p. 5.

2. Ibidem, p. 8.

3. Kamerstukken II, 2015-16, 34516, nr. 3, p. 7.

4. Kamerstukken II, 2015-16, 34516, nr. 4, p. 9.

5. Ibidem, p. 12.

6. J.Th.J. van den Berg en J.J. Vis, *De eerste honderdvijftig jaar. Parlementaire geschiedenis van Nederland 1796-1946*, Amsterdam: Bert Bakker 2013, p. 673.

Is de Europese Raad

De effectiviteit van de Europese Unie hangt grotendeels samen met het behouden van het supranationale karakter. Europees beleid zal moeilijk tot stand komen wanneer het een samenwerking blijft tussen individuele lidstaten en unanimiteit van stemmen vereist is. Een dergelijk intergouvernementeel karakter zal met 28, dan wel 27, leden met hun eigen belangen een onmogelijke opgave worden. Neem het voorbeeld van de aanstaande *Brexit*, waarbij de belangen binnen de EU ver uit elkaar lopen. Oost-Europa zal er baat bij hebben als de Britten in hun sop zullen gaarkoken wat toekomstige vertrekken uit de EU zal afschrikken; echter anderen, waaronder Nederland, zullen niet bereid zijn om de handel met het Verenigd Koninkrijk te offeren. Robert Fico, de premier van Slowakije, heeft al laten weten elke deal die het vrij verkeer van werknemers bedreigt, te zullen vetoën.¹ Verder zijn er nog vele andere vergelijkbare uitdagingen zoals de migratiecrisis, milieuwetgeving en wie weet wat de toekomst zal bieden. Een competente Unie is niet afhankelijk van unanimiteit, maar hierin dreigt het de verkeerde kant op te gaan; de Europese Raad, bestaande uit de staatshoofden en regeringsleiders van de lidstaten, staat steeds vaker op de voorgrond van het Europees toneel. Sommige auteurs menen dat deze feitelijke ontwikkeling de gewenste procedure, en daarmee de EU, zal ondermijnen.² In dit artikel zal ik deze dreiging onder de loep nemen.

“Robert Fico, de premier van Slowakije, heeft al laten weten elke deal die het vrij verkeer van werknemers bedreigt, te zullen vetoën.”

De competenties dienen eerst in kaart gebracht te worden. Hiervoor wenden we ons tot het primaire verdrag van de EU waarin, sinds het verdrag van Lissabon, de Europese Raad de status heeft van een instituut. De formalisering bracht enige modificatie met zich mee. De Europese

Raad kreeg een vaste president voor 2,5 jaar die eenmaal herkiesbaar is. Daarnaast kreeg het de mogelijkheden invloed uit te oefenen op de aanstelling van andere topfunctie binnen de unie: direct met betrekking tot de leden van de Commissie (artt. 17 lid 7 en 18 lid 1 en 2 VEU) en indirect met betrekking tot het Europees Parlement en de Raad van Ministers door de configuraties van de instituten te bepalen (artt. 236 VWEU en 14 lid 2 VEU). Verder heeft de Europese Raad een aantal politieke competenties waaronder het onderhouden van internationale relaties met derde landen (art. 22 lid 1 VEU) en de ontwikkeling van een gemeenschappelijk veiligheidsbeleid (art. 42 lid 2 VEU).

“Dit blijkt uit ook de praktijk; het *de facto* startpunt van het wetgevingsproces is vaag.”

De Europese Raad heeft als hoofdtak het geven van “de nodige impulsen voor de ontwikkeling van de Unie” en de bepaling van “de algemene politieke beleidslijnen en prioriteiten” (art. 15 lid 1 VEU). Wetgeving wordt formeel gezien compleet bepaald door de Europese Commissie, welke het recht van initiatief heeft, het Europees Parlement en de Raad van Ministers. Alhoewel de Europese Raad hier geen deel van uitmaakt, lijkt het geven van “impulsen” hiermee enigszins te conflicteren. Dit blijkt uit ook de praktijk; het *de facto* startpunt van het wetgevingsproces is vaag. In bijvoorbeeld de casus van milieuwetgeving zijn de eerste vaststelling van klimaatdoelstellingen te vinden in de conclusie van de Europese Raad in 2006. De Commissie nam dit over en wees snel weer terug naar de Europese Raad om met een benadering van het probleem te komen;³ ze wist namelijk dat de verdeeldheid binnen het Parlement aanvankelijk te groot was. De Europese Raad kwam vervolgens met een zeer gedetailleerd plan wat het Parlement en de Raad van Ministers weinig ruimte tot onenigheid gaf en hun

voor of tegen de EU?

Patrick Birken

wetgevende taken ondermijnende. De noemer “algemene politieke beleidslijnen” lijkt niet op zijn plaats.⁴

Om de competenties van de Europese Raad echt te begrijpen moet men kijken naar de functie van zijn leden op nationaal niveau; het zijn de vertegenwoordigers van de lidstaten en ontlene hieruit bevoegdheden voor internationale maatregelen. Zodra een politieke beslissing genomen wordt door de leden van het instituut, wordt dit formeel gezien in overleg gedaan met de Europese Raad. Als regeringsleiders oefenen ze eveneens veel invloed uit op de nationale ministers, die op Europees niveau de zetels in de Raad van Ministers bekleden. De Raad van Ministers heeft zodoende een redelijk zwakke positie, wat consequenties heeft voor het wetgevingsproces. Dit is eens te meer doordat zijn samenstelling afhankelijk is van de aard van de het wetsvoorstel, waardoor er weinig consistentie in de Raad zit en hiermee een laag verantwoordelijkheidsgevoel op groepsniveau.

“Om de competenties van de Europese Raad echt te begrijpen moet men kijken naar de functie van zijn leden op nationaal niveau; het zijn de vertegenwoordigers van de lidstaten en ontlene hieruit bevoegdheden voor internationale maatregelen.”

De geschetste de facto machtspositie van de Europese Raad en het voorbeeld van de totstandkoming van het milieubeleid laten inderdaad zien dat het intergouvernementele karakter aanwezig is. Echter, het is maar de vraag of dit zal leiden tot een ondermijning van het supranationale beleid, dat gedeeltelijk geprefereerd wordt omwille van de effectieve totstandkoming van de nodige maatregelen. In de milieucasus dreigde het wetgevingsproces zoals het is vastgelegd juist te falen, de sterke hand van de Europese Raad vermeed dit juist. Wellicht is het dus beter om te kijken naar de intergouvernementele besluitvorming als een laatste redmiddel.

Een ander aangehaald voorbeeld van de Europese Raad die meer macht uitoefent dan vastgelegd is in de primaire verdragen, betreft de financiële crisis.⁵ De organen die wel belast waren met het herstellen van de economie, bleken niet capabel hiertoe. Na veel overleg tijdens informele vergaderingen waren het weer de leden van

de Europese Raad die met een oplossing in de vorm van het European Economic Recovery Plan kwamen. In dit plan en in de conclusie van de Europese Raad van 2009 werden, naast het toezeggen tot staatshulp, nieuwe modellen voor financiële supervisie op macro- en microniveau naar voren geschoven. Zodoende heeft het intergouvernementele lichaam van de unie niet alleen een oplossing geboden voor het aanhangige probleem, het heeft eveneens de Europese beleidsvoering versterkt.

“Wanneer het wetgevingsproces dreigt vast te lopen en de Europese Raad wel tot eenstemmigheid komt, kan deze invloed wel op een constructieve manier uitgeoefend worden.”

Alhoewel sommige lidstaten het graag willen, ziet het er niet naar uit dat de Europese Raad het supranationale karakter van de EU zal verstoren. Het nieuwste EU-instituut heeft geen werkelijke invloed op het wetgevingsproces wanneer dit zich op de gecodificeerde manier afspeelt. De leden van de Raad van Ministers kunnen enigszins beïnvloed worden door de nationale regeringsleiders maar er is geen unanimité nodig in dit wetgevende lichaam. Aan de andere kant, wanneer het wetgevingsproces dreigt vast te lopen en de Europese Raad wel tot eenstemmigheid komt, kan deze invloed wel op een constructieve manier uitgeoefend worden. Eveneens, in situaties die wegens hoge complexiteit en verdeeldheid niet snel door het Parlement zullen gaan, werkt de gezaghebbende rol van de Europese Raad in combinatie met een niet erg algemene beleidssuggestie. Deze positieve invloeden doen het intergouvernementalisme bijdragen aan een effectieve unie waarin het supranationalisme niet ondermijnd, maar ondersteund wordt door de creatie van nieuwe en betere beleidsmodellen. **N**

1. ‘EU states set to veto any Brexit deal threatening free movement’, The Guardian, 17 september 2016 (te vinden via www.theguardian.com).

2. Zie bijvoorbeeld: ‘Editorial Comments: An Ever Mighty European Council- Some Recent Institutional Developments’, Common Market Law Review 2009/46, p. 1392-1393.

3. COM/2007/0002 def.

4. ‘Editorial Comments: An Ever Mighty European Council- Some Recent Institutional Developments’, Common Market Law Review 2009/46, p. 1384-1385.

5. Idem, p. 1387 -1389.

De Vereniging

Waarde lezer,

Het nieuwe collegejaar is weer in volle gang. Ik kan zeggen dat we bij JFV Grotius een knallend begin van het jaar hebben gehad. Het begon al deze zomer in de El Cid week. Uit alle hoeken van Nederland kwam een groot aantal verse eerstejaars naar Leiden om een week te vertoeven met medestudenten en alles wat Leiden te bieden heeft. Ook JFV Grotius was tijdens de El Cid aanwezig om de rechtenstudenten te verwelkomen. Op maandag stonden we op de Nieuwe Rijn en op woensdag waren we te vinden in het KOG. De opkomst van eerstejaarsstudenten was groot. Leuke gesprekken volgden en onze voorraad goodies is inmiddels flink afgenomen. Niet getreurd, de voorraad wordt weer aangevuld.

Kick off

De opkomst was niet alleen hoog in de El Cid week. Gedurende onze eerste borrel van het jaar waren er zoveel eerstejaars en ouderejaars Grotianen, dat onze stamkroeg Café de Keyzer genooddaakt was uit te breiden tot op de straat. Menig Leidenaar kon de straat niet meer door. Er werd gelachen, er werden vrienden gemaakt en het bier vloede rijkelijk. Eerstejaars Grotianen gingen zich steeds meer Grotiaan voelen. Dat werd ook duidelijk tijdens het jaarlijkse introductieweekend. Op vrijdag vertrokken we met twee bussen richting het zuiden van het land. De eerstejaars verzamelden zich al snel rondom de beerpongtafel en het kampvuur. De volgende dag trokken we massaal Eindhoven in en genoten onder meer van het heerlijke weer. Zondagochtend was het moment dat we langzaamaan alle vermoeide koppies bij het ontbijt zagen aanschuiven. De avond ervoor was namelijk iedereen tot in de vroege uurtjes te vinden op het feest. Het weekend heeft een hoop actieve Grotianen opgeleverd en vriendengroepen zijn ontstaan.

Enkele dagen later was het volle maan in Leiden. Neonverf was in Leiden en omstreken niet aan te slepen. Ruim tweehonderd lichtgevende feestgangers gingen hard in de volle maan. Het eerste feest is groots bezocht, maar het najaar belooft ook nog veel groots. De almanak is intussen ook uitgereikt. Het prachtwerk lag al even te stralen op de bestuurskamer, maar straalt nu ook in de kasten van menig Grotiaan.

Een ander hoogtepunt was de lezing van mr. Gerard Spong, waarmee Grotius het jaar aftrapte wat betreft lezingen. De opkomst was zo groot dat we genooddaakt waren een tweede zaal te reserveren. In de lezing van mr. Spong stond zijn nieuwe boek centraal en vertelde hij tevens iets over het vak van een strafpleiter en wat daar bij komt kijken. Na afloop was er gelegenheid het nieuwe boek aan te schaffen en te laten signeren.

Coming up

Komende maand heeft Grotius weer veel in de agenda staan. Zo zullen we onder meer een bezoek brengen aan P.I. Vught, de beruchte penitentiaire inrichting waar onder meer Willem Holleeder en Mohamed B. in detentie zitten. We zullen een rondleiding krijgen over het terrein en zullen tevens een afdeling bezoeken. Ook een bezoek aan de Hoge Raad zal niet ontbreken. De Hoge Raad is enige tijd geleden verhuisd naar een nieuw pand in Den Haag. Ook hier zullen we een rondleiding krijgen en zal ons alles worden verteld over de Hoge Raad. Tot slot zal de tweede lezing dit jaar worden verzorgd door mr. Frank Visser. Mr. Frank Visser is bekend geworden als 'rechter' in het Nederlandse televisieprogramma 'De Rijdende Rechter'. In dat programma, dat sinds 1995 werd uitgezonden, konden mensen en organisaties geschillen voorleggen, waarna mr. Frank Visser een oordeel gaf. Inmiddels is mr. Frank Visser overgestapt naar SBS6. Daar maakt hij nu het programma 'Mr. Frank Visser doet uitspraak'. Wij hopen velen van jullie wederom te verwelkomen bij de lezing en bij onze andere activiteiten. Ook zien we jullie graag terug op onze borrels!

Namens het 96e bestuur der Juridische Faculteitsvereniging Grotius,

Daisy Westphal
Ab-actis

jfv GROTIIUS

**LEZING MET MR. FRANK VISSER
DE RIJDENDE RECHTER**

**Woensdag 12 oktober, inloop 19.00 uur
Aanvang 19.15 uur, KOG, zaal C.131**

**Aanmelden via Facebook
evenement**

Faculteitszaken

Michelle Verheij

Michelle Verheij is dit studiejaar ('16-'17) de assessor (student-lid) van het faculteitsbestuur van de Faculteit der Rechtsgeleerdheid. Zij behartigt de belangen van de studenten binnen het faculteitsbestuur op het gebied van onderwijs, organisatie en onderzoek.

**Adres: Steenschuur 25, kamer B.4.38,
2311 ES Leiden**

Telefoon: 071 527 7621

E-mail: assessor@law.leidenuniv.nl

Spreekuur op woensdag van 11.00 tot 12.00 uur

September is voorbij en het collegejaar is begonnen! De eerste stappen zijn gezet. Voor studenten betekent dat nieuwe vakken, nieuwe kennis en nieuwe sociale contacten. Voor mij betekent dat dit jaar het leren kennen van mijn nieuwe functie als assessor. Oftewel: een periode vol nieuwe indrukken.

Al deze stappen zetten betekent ook dat jullie je een weg moeten banen door het doolhof van keuzes waar je als student voor komt te staan. Leiden is een prachtige en bruisende studentenstad. Dit brengt met zich mee dat er tal van kansen en mogelijkheden op je pad komen. Dit is goed, want je kan je studententijd optimaal benutten en vormen aan de hand van wat je zelf wilt. Er zit echter ook een gevaarlijke kant aan. Te veel keuzevrijheid kan een overweldigend effect hebben. Dit brengt een aantal valkuilen met zich mee.

“Tijdens de opening van het Facultaire jaar heeft onze nieuwe decaan, Joanne van der Leun, gezegd dat het belangrijk is te bedenken wat je écht wilt en daar vol voor te gaan.”

Een bekende valkuil is dat je stil komt te staan door de drang om de perfecte keuze te maken. Van tevoren kun je immers moeilijk voorspellen welke gevolgen je keuzes kunnen hebben. Dit kan een beklemmend effect hebben. Probeer je niet door die drang te laten leiden en bedenk dat er geen foute keuzes zijn, want ook het maken van een verkeerde keuze geeft duidelijkheid. Door te weten waar je niet terecht wilt komen is het uiteindelijk makkelijker om de juiste weg te kiezen. Het gaat er uiteindelijk om dat je in beweging blijft en vooruit blijft gaan.

Een tweede valkuil is het andere uiterste: het aangrijpen van alle kansen die op je pad komen. Ook hierover moet

je goed nadenken. Hoewel alle mogelijkheden ontzettend interessant zijn, kan te veel hooi op je vork nemen negatieve gevolgen hebben. Zo is het ook belangrijk om te blijven letten op je studieresultaten en een goede balans te vinden tussen studie en extracurriculaire activiteiten.

Tijdens de opening van het Facultaire jaar heeft onze nieuwe decaan, Joanne van der Leun, iets gezegd dat op dit onderwerp aansluit. Zij gaf aan dat het belangrijk is te bedenken wat je écht wilt en daar vol voor te gaan. Er zijn genoeg kleine zaken waar je tijd in kan steken. Door dit te doen houd je echter weinig tijd en energie over voor je grote doelen. Niet alleen voor je eigen gevoel, maar ook voor je kans op succes is het een goede strategie om een aantal doelen te kiezen en daar vol voor te gaan. Je kan – en hoeft – niet alles te doen!

“Niet alleen voor je eigen gevoel, maar ook voor je kans op succes is het een goede strategie om een aantal doelen te kiezen en daar vol voor te gaan.”

Hoe kom je erachter wat je grote doelen zijn? Als je pas net bent begonnen met je studententijd, raad ik je van harte aan om je horizon te verbreden. Benut de tijd die je hebt door veel te ondernemen en probeer er zo achter te komen waar jouw interesses wel en niet liggen. Daarnaast is het altijd leerzaam om te spreken met mensen waardoor jij je geïnspireerd voelt. Je zult merken dat mensen zelden terecht komen op de plek die ze voor ogen hadden. Wat je ook doet tijdens je studententijd, je weet nooit waar je uiteindelijk terecht zal komen. Stel daarom doelen voor jezelf, maar wees niet te streng. Zorg ervoor dat je jezelf blijft ontwikkelen – op wat voor manier dan ook. Zo kom je erachter wat je wilt bereiken en kan je de rest van je studietijd aan de hand daarvan inrichten.

Veel succes de komende periode!

N

Het is politiek hoogseizoen. In de Verenigde Staten nadert de ontknoping van de presidentsverkiezingen en in Nederland is met Prinsjesdag en de Algemene Politieke Beschouwingen (APB) het onofficiële startschot gelost wat betreft Tweede Kamer verkiezingscampagnes. *Let the games begin*, is het algemene gevoel. De strijd om uw stem zal losbarsten, de verschillende plannen en visies voor dit land worden naast elkaar gelegd in de hoop dat u zich in een daarvan kan vinden, de verschillende ideologieën zullen zoals elk jaar flink botsen.

Deze strijd zal veelal in de media gevoerd worden, met reclamespotjes, opiniestukken en moddergooien links en rechts. De apotheose zal echter plaatsvinden in een debat, vaak zelfs meerdere richting het eind van de campagneperiode. Tegen de tijd dat u dit leest zal het eerste Trump-Clinton debat al hebben plaatsgevonden en hoogstwaarschijnlijk wereldwijd breed zijn uitgemeten. De verwachtingen zijn in ieder geval hooggespannen. In de aanloop naar dit debat is er echter iets merkwaardigers aan de hand. Een ontwikkeling die zijn duidelijke hoogtepunt in Amerika al heeft bereikt, maar waar wij ook voor moeten waken in ons eigen land. De opkomst van *fact-free debating*.

Niet haalbare beloftes

Idealiter zou iedereen alle informatie tot zijn beschikking hebben. Volledig geïnformeerd wordt er een keuze gemaakt tussen geheel uitgedroogde alternatieven. Dit is niet het geval, al is het maar omdat simpelweg niemand de tijd heeft of neemt om alle standpunten van alle partijen te lezen. Dus laten wij ons informeren en overhalen door middel van een debat. De kandidaten die strijden voor uw stem doen vurig hun best om hun plan voor de toekomst het beste te verdedigen en die van de ander onderuit te halen. Een essentieel en nuttig onderdeel van een campagne. Maar dit nut verdwijnt als sneeuw voor de zon op het moment dat het niet meer over mogelijke toekomstperspectieven gaat, maar over fantastische (niet grandioos, wel verzonnen) scenario's.

Gelukkig zijn (Nederlandse) politici er als de kippen bij zodra iets dergelijks gepresenteerd wordt. Toen de heer Roemer over afschaffing van het eigen risico, zorgverzekeraars en invoering van het Nationale Zorgfonds begon tijdens zijn inbreng deze APB, werd hij er meteen op aangepakt en uiteindelijk op afgerekend. Het plan bleek niet doorgerekend, utopisch en niet te bewerkstelligen. “Gratis bier” was het label wat de heer

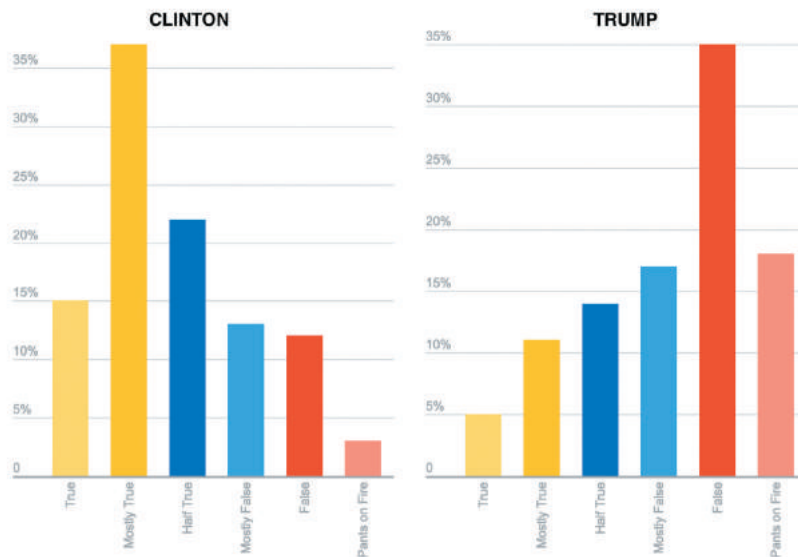
Samson er op plakte. Het is uiteraard cruciaal om ruimte te laten voor ideeën die ver buiten de norm vallen — zie ook de heer Wilders — maar wat als later blijkt dat die plannen totaal niet haalbaar zijn? Als stemmen gewonnen worden op basis van ideeën die niet haalbaar zijn, is dat een kwalijke zaak. In Nederland zijn pers en politici er druk mee bezig en worden dergelijke misstanden aangekaart. Geen geld meer naar de Grieken en duizend euro voor alle werkenden? De heer Rutte zal het nog vaak te horen krijgen de komende maanden, die loze verkooppraatjes die hij de vorige campagne had en dat is ook goed. Politici moeten afgerekend worden op verkiezingsbeloftes die ze breken, want zij hebben de kiezer misleid.

Dit is echter achteraf de balans opmaken of van tevoren aantonen dat iets niet haalbaar is. Wat als er tijdens de campagne geen valse beloftes over de toekomst worden gedaan, maar gewoonweg wordt gelogen over het verleden? *Welcome to America*.

Trump wil niks met feiten te maken hebben

Donald Trump vertelt gemiddeld elke 5 minuten iets wat niet waar is.¹ Dat is de conclusie van Politico nadat ze meer dan vier en een half uur aan speeches van Trump onder de loep hebben genomen en die langs de feiten hebben gelegd. Tijdens zo'n speech is er geen moderator, geen tegenstander en (bijna) alleen maar ja-knikkers in het publiek. Hoogste tijd voor het eerste debat dus, waar hij op de feiten gewezen kan worden, want zoals PolitiFact netjes in een grafiek heeft gezet: de kandidaten, maar vooral Trump, hebben de waarheid niet altijd even hoog in het vaandel.

Percentage of fact-checks as of Sept. 21, 2016. Details at PolitiFact.com

Helaas.

Trump heeft als een van de voorwaarden voor zijn deelname aan het debat geëist dat er geen *factchecking* mag gebeuren en tot onbegrip van velen is hiermee ingestemd. Maar gezien de enorme hoeveelheid onwaarden die hij verkondigt, wat is dan nog het nut? Een debat waarbij de feiten niet vaststaan doet niks wat betreft het informeren van de kiezer. Dan ontvaard het in een show zonder inhoud, want de kandidaten kunnen verkondigen wat ze willen. Zolang ze maar standvastig genoeg volhouden dat ze gelijk hebben, krijgen ze dat ook. Trump houdt al een paar maanden vol dat hij nooit voor de oorlog in Irak was, iets wat meerdere keren aangetoond is als niet waar, om nog maar te zwijgen over zijn claims wat betreft immigranten uit Mexico.² Maar zonder neutrale ‘scheidsrechter’ die tijdens het debat kan vaststellen wat de feiten zijn en dat als vertrekpunt te nemen, krijgen we twee kandidaten die parallelle fantasiewerelden aan het verkopen zijn aan de kiezer.

“Donald Trump vertelt gemiddeld elke 5 minuten iets wat niet waar is.”

Keep it real

Een politiek debat, al helemaal een verkiezingsdebat, zou juist moeten draaien om de huidige feitelijke situatie en

hoe nu verder. Een meting van wie komt met het beste alternatief om bestaande problemen op te lossen, niet: wie kan het beste een utopie schetsen, haalbaarheid *be damned*. Niemand is gebaat bij een competitie hersenspels en fantasieën verzinnen, al helemaal gezien ons huidige politieke klimaat waar de utopie van de een de dystopie van de ander is. Het enige wat dan bereikt wordt is een soort wapenwedloop aan samenlevingen schetsen, waarbij de twee kampen steeds verder uit elkaar komen te liggen. Niet de emotie, maar de rede moet regeren. Zonder feiten in het debat zal dit echter een onmogelijke kwestie worden.

“Trump heeft als een van de voorwaarden voor zijn deelname aan het debat geëist dat er geen *factchecking* mag gebeuren en tot onbegrip van velen is hiermee ingestemd.”

Bovenstaande kunnen we klaarblijkelijk niet aan de politici zelf overlaten. Soms schertsend, maar niet voor niks wordt de media ook wel de vierde macht genoemd. De luis in de pels die controleert en informeert over wat de hoge heren allemaal uitspreken. Echter, niet alleen wat de overheid daadwerkelijk doet moet in de gaten gehouden worden, überhaupt de overheid die wordt voorgesteld moet gecontroleerd worden! Klopt dit wel, kan dit wel, en zo ja, ten koste van wat dan wel? Alleen op die manier kan er een zinnige discussie ontstaan tijdens verkiezingsperiodes en alleen op die manier voorkomen we dat demagogen aan de haal gaan met stemmen verworven gebaseerd op leugens over het verleden en valse beloftes over de toekomst. Een debat zonder *factchecking* moet dus te allen tijde vermeden worden. **N**

1. Lippman, Daniel, Darren Samuelsohn, and Isaac Arnsdorf. “Trump’s Week of Errors, Exaggerations and Flat-out Falsehoods.” *POLITICO Magazine*. N.p., 13 Mar. 2016. Web.

2. Carroll, Lauren, and Angie Drobnic Holan. “5 Big Falsehoods of the 2016 Election.” *PolitiFact*. N.p., 15 Sept. 2016. Web.

Wanneer komt er een debat

De Europese Unie is feitelijk een confederatie met federale trekken, of—in de taal van het internationaal publiekrecht—een internationale organisatie met supranationale trekken. Daarover is iedereen het wel eens. Waar de meningen steeds meer over uiteenlopen, is wat de Europese Unie moet worden. Dat is geen feitelijk-juridische, maar een normatief-filosofische vraag. Die laatste vraag kan men ook stellen in termen van ‘finaliteit’, zoals een voormalig Duits minister van Buitenlandse Zaken, Joschka Fischer, in het jaar 2000 deed, toen hij een nadien snel famous geworden rede hield over de finaliteit van Europa. Finaliteit wil zeggen de ‘bedoeling’ van Europa: ‘Wat is het einddoel dat we met de Europese Unie voor ogen hebben?’

Is dat een belangrijke vraag? Of is ze alleen van belang voor een handjevol filosofisch geïnteresseerden? Laten we proberen haar te beantwoorden aan de hand van een analogie met autorijden. Er zijn natuurlijk mensen die in de auto stappen en gaan rijden, zonder dat ze een idee hebben waar ze uit willen komen. Die zijn lekker aan het toeren, op de ‘bonnefooi’, zoals het in prachtig vernederlandst Frans heet. Maar dat is eigenlijk alleen iets voor in de vrije tijd, als het geld verdiend is, zal ik maar zeggen. De meeste mensen die in de auto zitten, zitten erin omdat ze ergens heen willen. Ze hebben een bepaald doel. Daar moeten ze heen, anders krijgen ze niet gedaan wat ze gedaan willen krijgen. Is de Europese Unie nu te vergelijken met een vrijetijdsbesteding, waarvan we kunnen zeggen ‘We zien wel waar we uitkomen?’ Of is ze daar veel te serieus voor, omdat het om onze levensstandaard en kwaliteit van leven gaat? Wel, voor- en tegenstanders van (verdere) Europese integratie zijn het erover eens dat de Europese Unie een bloedserieuze kwestie is. Maar dat betekent dat we moeten weten waar we heen willen. Het einddoel. De finaliteit van Europa. Welbeschouwd is dit de allerbelangrijkste vraag die over Europa maar gesteld kan worden. Het doel bepaalt immers alles. Daar moet het heen. Het doel bepaalt wat we doen, wat we niet doen, wat we accepteren en waar we tegen in opstand komen.

“Het doel bepaalt wat we doen, wat we niet doen, wat we accepteren en waar we tegen in opstand komen.”

Je zou dus verwachten dat deze vraag uitgebreid aan de orde komt, in de media, op scholen en universiteiten en

in de politiek. Verrassend genoeg is dat echter niet het geval. Er is maar een handjevol mensen dat zich serieus en diepgravend met deze vraag bezig houdt. Zo weinig, dat de Oxford-Don Larry Siedentop zich in zijn, net als de rede van Fischer, uit het jaar 2000 daterende boek *Democracy in Europe* afvroeg of wij met zijn allen soms intellectuele pygmeeën zijn geworden.

Er zijn, als ik het goed zie, theoretisch maar drie mogelijkheden. 1. De EU moet een eenheidsstaat worden à la Nederland of Frankrijk. 2. De EU moet terug naar de situatie van, zeg, 1960. Naar een *Europe des Patries*, zoals Generaal De Gaulle het noemde. Naar volledig soevereine nationale staten, met een los samenwerkingsverband à la de Verenigde Naties. 3. De EU moet iets worden of zijn wat tussen alternatief 1 en 2 inzit.

Niemand *in his right mind* pleit voor alternatief 1. De EU als eenheidsstaat is gewoonweg ondenkbaar. Wie zou pleiten voor een eenheidsstaat op een continent met een dermate grote culturele diversiteit als Europa, vraagt om een burgeroorlog of om dictatuur.

“De EU als eenheidsstaat is gewoonweg ondenkbaar.”

Alternatief 2 is theoretisch het best omljnd van de drie alternatieven, omdat we er vandaan komen en dus een concreet idee hebben hoe het in elkaar zit en werkt. Weg met de vloedgolf van Europese regelgeving. Weg met de Euro. Terug naar de gulden, terug naar de situatie waarin het nationale parlement en de nationale regering de ultieme regelgevers zijn. Het is alleszins gerechtvaardigd deze visie nationalisme te noemen.

Alternatief 3 is theoretisch minder eenduidig. De mensen die pleiten voor dit alternatief vallen uiteen in twee groepen. Enerzijds een groep die stelt dat de EU iets singuliers is, dat zijns gelijke in de geschiedenis niet kent. Een politieke grootheid die noch een staat noch een internationale organisatie is, maar een hybride vorm. En dat dit ook goed is en zo moet blijven. Anderzijds is er ook een groep die verder wil gaan met de Europese integratie om van de EU een federale staat te maken, vergelijkbaar met de VS en Duitsland.

Nou, veel stof om over na te denken, zou je zeggen. Alternatief 2 en de twee varianten van alternatief 3 liggen op tafel. Welke te prefereren is, is niet onmiddellijk

tussen Orban en Timmermans?

Andreas Kinneging

inzichtelijk, dunkt me. Alle reden dus om er massaal over na te denken, alle pro's en contra's tegenover elkaar te zetten en, als vertegenwoordigers van de verschillende theoretische mogelijkheden, met elkaar in debat te gaan.

Gebeuren die dingen ook? Nee, bijna niet. Fundamenteel nadenken over de verschillende opties doen we vrijwel niet. Bijna iedereen heeft een uitgesproken voorkeur, maar die is over het algemeen gebaseerd op ongearticuleerde gevoelens en sociale identificatie met en sociale druk vanuit de *peer-group*. Laat staan dat er een openhartig en zakelijk debat zou plaatsvinden tussen de voorstanders van de verschillende opties. Men weigert de publicaties uit het andere kamp serieus te bestuderen, of goed te luisteren naar wat de ander te zeggen heeft. Het enige wat gebeurt is dat de partijen elkaar over en weer afkatten en verketteren. Het is treurig en het is gevaarlijk. De polarisatie die overal in Europa plaatsvindt, is een voorspel tot geweld en onderdrukking. Zijn wij inderdaad intellectuele pygmeeën geworden?

Dat brengt ons op een belangrijke meta-vraag: Waarom is het zo slecht gesteld met het debat? En hoe kunnen we het debat verbeteren? Er zijn diverse redenen om niet met een ander in debat te gaan natuurlijk, maar de voornaamste is, dunkt me, de rotsvaste overtuiging van het eigen gelijk, veelal gecombineerd met het gevoel dat de eigen positie ook moreel de enig acceptabele is. Wie zoiets gelooft, ziet allen met een andere opvatting dan de eigen niet alleen als dom en/of onwetend, maar bovendien als mensen met een moreel verwerpelijk standpunt. Daarmee ga je uiteraard niet in debat. Je negeert ze. En als het te gek wordt, doe je aangifte.

“In een grijs verleden werd een dergelijk vertrouwen in het eigen intellectuele en morele gelijk hoogmoed genoemd en bestempeld als de zwaarste zonde.”

In een grijs verleden werd een dergelijk vertrouwen in het eigen intellectuele en morele gelijk hoogmoed genoemd en bestempeld als de zwaarste zonde. Een beetje zelfreflectie zou ons toch moeten leren dat we geen van allen onfeilbaar zijn en altijd van anderen kunnen leren, tenminste zolang ze *niet* precies hetzelfde denken en zeggen als wijzelf. Met andere woorden: wij hebben tegenspraak hard nodig. Zonder debat kunnen we niet nader tot de waarheid komen. Dat betekent dat

we mensen met een andere opvatting niet apriori moeten verketteren, maar juist met hen moeten praten. Of liever gezegd, naar hen moeten luisteren. Misschien hebben ze ons daadwerkelijk wat te leren. Je weet maar nooit.

Dit vergt het een en ander van ons. De hoogmoed moet ingeruild worden voor nederigheid. In een grijs verleden werd dit gezien als een van de voornaamste deugden, maar met het deugdendiscours lijkt ook het psychologisch inzicht waar het een uiting van was, teloor te zijn gegaan. Kunnen we de vicieuze cirkel doorbreken? Ik heb geen idee, maar niet geschoten is altijd mis. Daarom heb ik een heel praktisch voorstel. Laten we debatten organiseren over allerlei heikele onderwerpen, waarbij de meningen ver uiteenlopen. En laten we voor die debatten mensen uitnodigen met werkelijk tegenovergestelde opvattingen. Dus in plaats van te preken voor eigen parochie en het zo fijn eens te zijn met elkaar, zoeken we de vijand op en gaan daadwerkelijk een - beschaafd - gesprek aan met hem.

Om te beginnen een debat over Europa en de Europese Unie. Een debat tussen de voorstanders van een *Europe des Patries*, van een Europa as singuliere, hybride politieke entiteit en van een Europese federale staat. En toe maar, laten we ook de voorstanders van een Europese eenheidsstaat erbij vragen. Ik wil debat op hoog niveau tussen alle vijanden.

“Ik wil debat op hoog niveau tussen alle vijanden.”

Wat zegt U? Dat kan niet omdat de kampen waar U niet toe behoort geen mensen hebben die op hoog niveau over deze materie kunnen nadenken? Weet U het zeker? Wat weet U eigenlijk van de andere kampen? Ik verzeker U dat er in alle kampen mensen rondlopen die meer dan de moeite waard zijn om naar te luisteren. We moeten alleen wel een beetje moeite doen verder te kijken dan onze neus lang is. Laten we starten met een debat tussen Viktor Orban en Frans Timmermans. Het kan, het moet.

N

Wij zoeken ook talenten die werk maken van hun vrije tijd.

Talenten met karakters die wij nog niet kennen. Talenten die de diversiteit vergroten en verbindingen kunnen leggen. Om zo sterker te kunnen adviseren in complexe zaken; want daar geloven wij in. Dat noemen wij *de verbindende kracht*. Ga naar **werkenbijvandoorne.nl** om te zien of jouw unieke kracht bij ons past.